

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2020. május • XXXI. évfolyam 5. (354.) szám

Ára: 330 Ft

Fotó: Sándor Boglárka

- A százéves díszpolgár – dr. Abonyi József köszöntése
- Tradíció, megújulás és munkahely – 70 éves a Ganz bajai üzeme
- Járványok és emlékezetük (kolera, pestis, koronavírus)
- Oktatás, közélet, gasztronómia, kitüntetés – visszatekintő interjú Farkas Attilával

Tartalom

- Tradíció és megújulás – 70 éves a bajai Ganz (Pencz Rudolf írása).....3
- Városunk díszpolgára, dr. Abonyi József 100 éves (dr. Szarka Ildikó összeállítása Nyirati Klára és Szarvas Miklós köszöntőjével).....7
- Járványok és pusztulások az európai történelemben. A kolera (Mayer János tanulmányának 2. része).....8
- Járványok épített emlékei Baján (Kissné Kovács Emőke áttekintése).....12
- A koronavírus és a hálózattudományok 2. (Hágen András és dr. Jaloveczki József áttekintése).....14
- Az 1931-es országgyűlési választások előkészületei (Sarlós István forrásközlése).....15
- „Az élet nagy ajándéka, hogy a hobbim és a hivatásom találkozhatott” (Zalavári László interjúja Farkas Attilával).....16
- Az osztrák-magyar haditengerészet első világháborús bajai hősi halottai (Krámlí Mihály tanulmánya).....19
- Emlékek a hódoltságkor végi Bajáról és környékéről (Pap Evelin és Szabó Zsolt beszámolója).....21
- A kék madár kalitkája voltál: Nemes István, isten veled! (N. Kovács Zita nekrológja).....22
- Ami megmaradt (Szünder Dezső receptjei).....24

Társ a bajban

Mayer János

■ A baj nem jár egyedül. Nem elég, hogy a lassan talán tetőpontjához közelítő koronavírus-járvány a maga alattomos módján továbbra is fenyegeti életünket és egészségünket, a vészhelyzet folyamányaként az élet is szinte megállt körülöttünk. Szívesen beszámolnánk kiállítás-megnyitóról, színházi előadásokról, tudósitanánk bajai sikerekről, kulturális rendezvényekről, sportsikerekről, hirdetnénk következő Bajai Honpolgár-estünket, készülnék az öneledt nyaralásra – de minderről (remélhetőleg csak ideiglenesen) le kell mondanunk. Ráadásul biztonságunk érdekében a családon túli közösségi életünket is minimalizálnunk kell, s ez komoly lelki terheket is ró mindnyájunkra.

Ugyanakkor jó, ha tudjuk, hogy mindezek csak átmeneti kényelmetlenségek ahhoz képest, hogy vannak, akiknek az életéért küzdenek; akik idős, beteg családtagjaikért aggodnak, és a home office-ba szorult munkavégzés vagy az írásbelikre redukált érettségi vizsga terheit se mérjük azokéhoz, akiknek álláshelye, keresete és mindennapi megélhetése veszett oda vagy került veszélybe. Épp ezért is fontos, hogy ne vesszen ki belőlünk

a keresztény európai kultúra egyik alapértéke, a (társadalmi) szolidaritás érzése, s ne adjuk át magunkat az önsorsrontásnak. Persze az ember könnyen hajlamos azt érezni, hogy „Nincs a teremtésben vesztes, csak én! Nincs árva más több, csak az én gyermekem!”, saját nehézségeinkért pedig gyorsan megtaláljuk a bűnbakot a „felelőtlen” kormányban, a „tehetégtelen” önkormányzatban, az „érzéketlen” orvosokban vagy épp a „túlszeretett” határon túli magyarokban – a sor hosszan folytatható lenne. Eleve rengeteg indulat, zsigeri gyűlölködés mérgezi közéletünk levegőjét, ám ha vészhelyzetben tovább szítjuk a gyűlölet lángját, annak tragikus következményei

lehetnek, amelyek ártatlanokat sújtanak. (Ahogy a nagy pestis idején ok nélkül gyilkolták a zsidókat vagy a kolerajárvány alatt a „kútmérgező” nemesurakat és családjukat.) Ha – legyünk bármilyen pozícióban – jót akarunk magunknak, akkor jobban tesszük, ha megvizsgáljuk, hol tudunk segíteni, és mit tehetünk mi a károk mérséklése érdekében.

Lapunk és kiadója is érzi felelősségét e nehéz helyzetben. Ezért döntött úgy a Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriuma, hogy az idei évre megítélt önkormányzati támogatásának egy részéről lemond, hogy ezzel is támogassa a leginkább rászoruló bajai honpolgárok segítségét. Az így keletkezett pénzalaphoz a kuratórium és a szerkesztőség több tagja saját forrásból csatlakozott, így végül összesen 340 ezer forintot ajánlhatunk fel jótékony célokra. Bízunk benne, hogy a segítség a megfelelő helyre kerül.

És persze lapunk maga is igyekszik – jó bajtárs módjára – erőt adni, nehéz napokon szórakoztatni, és megpróbál az indulatos megnyilvánulások özönében higgadt erő, a mérgekeverők boszorkánykonyhái között tiszta forrás maradni. Ez (is) a mi munkánk; és nem is kevés. ■

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szünder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számmlaszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

Fotó: Sándor Boglárka

Tradíció és megújulás – 70 éves a bajai Ganz

Pencz Rudolf

■ Miközben sokszor esik szó településünk sajátos természeti, kulturális és történelmi értékeiről, a városunkban működő ipari tevékenységről többnyire méltatlanul kevés szót ejtünk, s akik nem közvetlenül érintettek benne, azok előtt várostörténetünknek és jelenünknek ez a szelete alig ismert. Pedig városunk közelmúltjának képében meghatározó volt az ipari tevékenység, fontos a jelenben is, s szilárd meggyőződésünk szerint bajai jövő sem képzelhető el anélkül, hogy a kor lehetőségeihez igazodó, szolid és megalapozott ipari tevékenység ne biztosítana nagyszámú bajainak különféle szakmákban képzési és munkalehetőséget, vonzó munkahelyeket, biztos és hosszútávú egzisztenciát. Városunk ipartörténetében is vannak olyan figyelemreméltó – s ma is élő – értékek és tradíciók, melyek nemcsak érdemesek arra, hogy megemlékezzünk róluk, de azt sem felesleges tudatosítani, hogy ez az ipari tevékenység bajai családok százainak biztosította és biztosítja ma is megélhetésük anyagi alapját – így egyúttal a bajai élet alapját is. Ennek az ipari tevékenységnek egyik legmarkánsabb képviselője az egyszerűen „Ganz”-ként ismert ipari üzem, amely tavaly emlékezett meg fennállásának 70. évfordulójáról.

***

A gyár alapítása 1949 decemberére nyúlik vissza, amikor egy államosított autójavító műhelyből megalakították a *Bajai Autó- és Gépjavító Vállalatot*, melynek 13 dolgozója és 220.000 Ft éves termelési értéke volt. A következő években az üzem tevékenysége kiszélesedett, és a javítástól egyre inkább a gyártás irányába tolódott el, először csak fémipari, hamarosan azonban már villamosipari profilban is. A jármű-készülékek gyártása szintén már ekkor, az Ikarus Autóbuszgyár részére gyártott különféle készülékek (pl. ablakemelő) előállításával kezdődött. 1959-ben a vállalat tanácsi kötelékből átkerült a Kohó- és Gépipari Minisztérium Erősáramú Berendezési Igazgatóságának felügyelete alá, s *Bajai Villamosipari Gyár* néven tevékenysége porszívók, laboratóriumi izzítókemencék, hegesztőgépek, ellenállások gyártásával bővült. A foglalkoztatott létszám 650 főre, a termelési érték 43 millió Ft-ra emelkedett, 1967-ben pedig már 100 millió forintos értékben állított elő porszívókat.

1964-ben került a gyár a magyar villamosipar nagy múltú fellegvárához, a Ganz Villamossági Művekhez, mint annak

Készülékgyára. A gyártmányprofil közötti és vasúti villamossági készülékekkel, feszültség szabályozókkal, csatlósokkal bővült. A foglalkoztatottak létszáma 1969-ben elérte a 945 főt, a termelési érték pedig a 164 millió Ft-ot.

A kialakult szilárd és megbízható szakmai tudás lehetővé tette, hogy a hetvenes évek derekán a vasútközlekedés biztonságát és az életvédelmet garantáló termékek, a svájci Integra licencen alapuló Domino biztosítóberendezés-család gyártása a Telfonygyártól Bajára került. Ezt követték a szintén svájci Schindler-licencen alapuló felvonókészülékek, valamint a hazai és az NDK-piacra gyártott elektromechanikus WSSB-váltóhajtóművek. A gyárban ezzel egy magasabb szintű, technológiai fegyelem és minőség jellemezte szakmaiság, továbbá egy nagyvállalati ipari kultúra alakult ki. A termelési érték meredeken emelkedett, megközelítve az 1 milliárd Ft-ot, a létszám 1500 fővel jutott történelmi csúcsra.

Az 1989-től meginduló piacgazdasági átmenet során a Ganz Villamossági Művek privatizációja az elsők között valósult meg, az olasz Ansaldo-csoporttal közösen alapított vegyesvállalat formájában. A kialakuló piacgazdasági viszonyok közepette a gyárat súlyos megrázkódtatások érték, jelentős piacokat veszített, de nem süllyedt el megannyi más gyárhoz hasonlóan, hanem hamarosan újra magára talált. Ha ezt az időszakot termelési érték szempontjából csökkenés, majd 500 millió Ft körüli stagnálás, piacok, termékek, technológiák és üzemegységek megszűnése, foglalkozta-

tott létszám tekintetében pedig 300 fő alá történő zuhanás is jellemezte – mégis ekkor alakult ki a gyár további fennmaradásának legfontosabb záloga, a piacgazdasági, üzleti tudás. Minőségbiztosításában a gyár ekkor teremtette meg az ISO-9000 szabvány szerinti minőségtanúsítás feltételeit, integrált számítógépes rendszer bevezetésével pedig számos hasonló céget meg is előzött. 1993-tól beindult az elektrohidraulikus Alcatel-váltóhajtóművek gyártása, 1996-tól pedig az indiai piacra gyártott NO-32 típusú mozdony-fokozatkapcsoló (egy igen összetett, 4000 alkatrészből álló gyártmány) bővítette a termékskálát.

2000-ben a magyar *Transelektro*-csoport kivásárolta az olasz Ansaldo-t. A Transelektro a villamosenergia termeléséhez és elosztásához kapcsolódó tevékenységekre kívánt fókuszálni, ezért a nem ehhez kapcsolódó üzletágakat, így a bajai készülékgyárat, valamint a budapesti jármű- és elektronikai ágazatot 2001. január 11-ével külön cég keretébe, a *Ganz Transelektro Közlekedési Rt*-be (GTK) szervezte ki. Ennek következtében honosodott meg a bajai gyárban az elektronikai gyártás, épült ki korszerű elektronikai szerelde és próbaterem. A GTK Rt. főtevékenysége saját fejlesztésű, szabadalmaztatott energiatakarékos elektronikus hajtások gyártása és az ezekre alapozott trolibusz-építés (ill. villamosfelújítás) volt, melyekkel fővállalkozás formájában jelent meg a hazai és a külföldi tendereken, egyre nagyobb sikerrel. Mind több balti, olasz, svéd és magyar városban kezdtek futni a Ganz nevet viselő trolibuszok, a társaság rövidesen a Transelektro-csoport sikercé-

A 70 éves bajai Ganz üzeme napjainkban

gévé vált, noha igazi felfutását a fiatal magyar üzleti vállalkozások legnagyobb problémája, a krónikus alultőkésítés erősen gátolta.

2005-től a Transelektro-csoport gazdasági helyzetében korábban megindult kedvezőtlen folyamatok kritikus helyzetet teremtettek, s reálissá vált a veszély, hogy a vállalatcsoport pénzügyileg összeomlik, maga alá temetve az egészséges üzletágakat is.

A reorganizáció keretében a *Resonátor-csoport* 2007 júniusában nyilvános árverésen, működő üzletág formájában kivásárolta a bajai tevékenységet, s megalapította rá a *GTKB Ganz Transelektro Közlekedési Berendezéseket Gyártó Kft.*-t. Ez a fejlemény új távlatokat nyitott meg a gyár előtt. A Resonátor-csoport keretében a bajai Ganz hosszú idő után újra konszolidált környezetbe került, egy emberöltő után újra önálló céggé vált, s minden korábnál szélesebb teret kapott felhalmozott tudása további fejlesztésére, annak jövedelmező alkalmazására és piaci megmérettetésben mutathatta meg képességeit, tudását, erejét. Ez a körülmény meglepő intenzitású energiákat szabadított fel, s e fejleménnyel új virágkor, valódi békeidőszak kezdődött társaságunk számára.

Az új, mintegy 110 főt foglalkoztató, 1,2 milliárd Ft éves termelési értékkel jellemezhető cég gyártási tevékenységének alapját a Domino 55, ill. Domino 70 típusú vasút-biztosító-berendezések, az Alcatel típusú elektromechanikus váltóhajtóművek és az elektromechanikus vasúti járműkészülékek széles skálája vetette meg. E termékkála iránt a páneurópai közlekedési hálózathoz kapcsolódó vasúti korridorvonalaknak az EU Kohéziós Alap társfinanszírozásával folytatódó felújításai, a hazai forrásból finanszírozott vonalrehabilitációs projektek, a MÁV fenntartási anyag igénye és a vasúti járművek (elsősorban V-43 mozdonyok) felújítási projektjei biztosították a piaci keresletet.

Az új korszakot azonban elsősorban a *vállalati kultúra* fejlesztése jelentette. Az új bajai Ganz vállaltszerűen kezdett működni – nem gyáregység, nem divízió, nem végvár, nem is működtetett felszámolási vagyont, hanem *vállalat* formájában. Soha nem látott mértékben aktivizáltuk a kereskedelmi tevékenységet mind belföldön, mind pedig a külföldi piacokon, megindítottuk a műszaki fejlesztési tevékenységet, új alapokra helyeztük a termelés programozását, valamint a beszerzési tevékenységet, ennek következtében a teljesítési határidők tartása látványosan javult, meg-

erősítettük a minőségbiztosítási tevékenységet, és megkezdhettük az üzemeltetési infrastruktúránk fejlesztését. Folyamatszabályozásunkat új alapokra helyeztük, s a folyamatok támogatására 2009-ben új integrált vállalatirányítási szoftvert vezetünk be. Az új szoftver bevezetése révén megszűnt a Társaság függése a külső szolgáltatótól, sőt, az informatikai háttér fejlesztése olyan szintre juttatta ezt a funkciót, hogy néhány év után már saját maga tudott külső feleknek szerverüzemeltetési szolgáltatást nyújtani. A vállalati kultúra része a működési környezet korrekt kialakítása, az egyéni tudás, a szervezeti tudás, a kommunikáció fejlesztése is, melyek ezekben az induló években kezdték elnyerni mai formájukat.

Mindezek olyan dolgok, melyeket nem lehet kényszeredetten, fogcsikorgatva keresztülvinni. *Túlélni* viszontagságos időszakokat lehet összeszorított foggal – vállalati kultúrát fejleszteni, ezzel egy jövő stratégiai alapjait megteremteni azonban csak elkötelezettséggel, lelkesedéssel, hittel, jövőképpel, s a saját erőnkbe vetett bizalommal lehet.

2008-ban a cég 1,2 milliárd Ft árbevételűt produkált, amely 2009-ben 1,5 milliárd Ft értékre emelkedett, stabil 110 fő körüli létszámmal. A társaság fejlődése egy 2010-ben beállt, igen erős, de alapvetően politikai okokra visszavezethető recessziótól eltekintve folyamatos volt. A piaci munka aktivizálódásának emblemikus példája a finn piac újraélesztése volt, ahova a gyár még az 1980-as évek végén szállított nagy volumenben Domino-67 típusú biztosító-berendezést. Az újraélesztett kapcsolat a mai napig számottevő volumenű rendszeres éves rendelésekben ölt testet, tartalékalkatrész-szállításban és felújításban.

Konszolidálódott a helyzet a fenntartási anyagok piacán (MÁV és MÁV Gépészet) is, az újonnan bevezetett – elektronikus árlejtést alkalmazó – beszerzési eljárásrenddel. Polgárjogot nyertek azok az általunk kezdeményezett új típusú szerződéses konstrukciók is, melynek keretében Társaságunk a tartalékalkatrész szállítása helyett maguknak a gyártmányoknak a javítását, komplett felújítását vállalja. Ezt az együttműködési formát Társaságunk a Stadlerrel is sikerrel alkalmazza, áramszedők felújítása terén.

A vasúti korridorvonalak felújítási projektjei 2011-től egyre nagyobb lendületet vettek. A fellendülés első projektje a Záhony térségi széles nyomtávú vontatóvágány hálózat felújítása volt. Ezt követően új „hívószavak” határozták meg a Társaság életének mindennapjait: Kelenföld – Tárnok, Szajol – Püspökladány, Piliscsaba – Esztergom, Debrecen D-70 egységfelújítás, Zalaegerszeg állomás, Millér, Kenderes állomások – megannyi vasútfelújítási projekt, amelyek a jelfogós biztosítóberendezés rendszer valóságos reneszánszát hozták. Ez a fellendülés két európai uniós költségvetési cikluson átívelően máig tart.

2014-ben beérett annak a több éves megelőző piaci munkának a gyümölcse is, amelynek révén a MÁV aktív közreműködésünkkel programot dolgozott ki jelfogós technológiájú biztosítóberendezéssel felszerelt állomásainak felújítására. Az első jelfogófelújításról szóló projekttel életképes *modellt* alkottunk a jövő számára, mivel e program későbbi folytatása a korridorvonalak felújításának majdani befejezése után is nagy volumenű biztosítóberendezés-keresletet képes megteremteni. Miközben társaságunknak csak évi néhány állomás felújítása is jelentős terhelést és árbevétel

Kép a hőskorból: a fémipari vállalat 1955-ben

jelent, mégpedig a szóba jöhető állomások nagy számát tekintve hosszú távon is, addig a MÁV relatív csekély ráfordítással újszerű, évtizedes távlatban megbízható berendezésekhez jut.

A 2014. év hozta meg a Budapesti Közlekedési Vállalattal (BKV) való üzleti kapcsolat fellendülését, a Tatra T5C5 villamosok felújításában való részvétellel (szaggatók, vezérlők és egyéb berendezések szállítása). E projekt a jelentősége túlmutatott azon, hogy új, máig tartó, jelentős volumenű üzletágat alapozott meg vele társaságunk – referenciát szerzett vele újra önálló járműelektronikai gyártóként!

2014-ben – elsősorban a villamosfelújítási projektnek köszönhetően – a volumen jelentősen, 1,8 milliárd Ft értékre emelkedett, míg a létszám év végére megközelítette a 100 főt. A létszám növekedésén túl a személyi utódlás biztosítására törekvő foglalkoztatáspolitikai is volt. A fizikai állományban több kulcsfontosságú szakmában sikerült biztosítani a jó képességű, fiatal szakemberek felvételével képességeink és kapacitásunk fenntartását, a nyugdíjba vonuló tapasztalt munkatársak tudásának átvételét. Ekkor gyakorlati képzést folytató szervezetként regisztráltunk, elsősorban gépi forgácsoló szakmai képzésben. Ezzel mintegy 20 év szünetelés után újra beindult gyárunkban a szakképzés.

2013 döntő átalakulást hozott az ingatlanfejlesztésben. Ebben az évben a telket két különálló helyrajzi számra osztva, az ún. „Méntelep” épületét értékesíteni tudtuk, ami – különösen a régi ganzosok körében – érthetően ambivalens érzéseket kelt, hiszen ez a gazdag történelmi hagyományú, gyönyörű klasszicista stílusú műemlék épület évtizedekig a bajai Ganz szimbólumának számított. Másrészt viszont az épületet már a 90-es évek óta nem tudtuk kihasználni, állagmegóvása aránytalan terhet jelentett, esetleges felújítása pedig hatalmas forrást igényelt volna. Értékesítése révén forrás nyílt az ipartelep ingatlan fejlesztésére. Ennek első lépéseként egy új, kulturált forgácsolóműhely alakítottunk ki, majd 2014-től új lendületet vettek az évtizedekig háttérbe szorult épületfelújítási munkák. Főépületünk műemléki védettsége a korlátozó szabályozás miatt ezt ugyan nem könnyíti meg – de büszkén vállalt kötelezettségünk, hogy városunk egy jelentős műemlékének őrzője lehetünk. Az épületfelújítás terén követett fő elvünk: kicsi pénzekből közvetlenül iparosokkal, vállalkozói lánc nélkül lépésről lépésre, de

Kép a hőskorból 2: Amikor a fő profil a porszívógyártás volt

folyamatosan / jó gazda módjára, józan megfontolások alapján, mint otthon. Ennek eredményeként az ingatlan nem újult meg egyik napról a másikra, 5 év kellett, míg nagyobb részben körbeértünk az 1,7 hektáron fekvő ingatlankomplexumon, de mára elmondhatjuk, hogy kívül-belül kulturált és esztétikus épített környezet vesz körbe bennünket. Ha városunk szempontjából épületeink külső megjelenése társaságunk névjegykártyája, akkor ezt a teljesítményt sikertörténetként értékelhetjük.

Az ingatlanfejlesztési tevékenység 2017-2019 között csúcsosodott ki, működési infrastruktúránk régtől fogva legégetőbb problémájának megoldásával: a telephely fűtésének korszerűsítésével, a régi, nem hatékony és végletesen amortizálódott gőzfűtés kiváltásával, fal- és tetőszigetelések kivitelezésével.

2014-től kezdődően a nagy vasútfelújítási projektek hívószavai a Szajol – Lökösháza, a Dél-Balaton I., majd II., Siófok állomás, a Piliscsaba – Esztergom, majd a Kelenföld – Pusztaszabolcs voltak, melyek különösen 2015-ben soha nem látott mértékű terhelést hoztak. A társaság árbevétele ebben az évben először meghaladta a 2 milliárd Ft-ot, 110 fős létszám mellett.

Az, hogy az új uniós költségvetési ciklusban is jelentős forrásokat állítottak vasútfelújítási célokra rendelkezésre (a teljes támogatási keret, IKOP és CEF együtt, meghaladja az 1.000 milliárd Ft-ot), előrevetítette e magas szint tartós fennmaradását. A vasútfelújítási projektek újabb hívószavai a Rákos – Hatvan, a Mezőzombor – Bodrogkeresztúr – Sátoraljaújhely, a Kaba – Hajdúszoboszló – Ebes, a Dorog bővítés – részben a mai napig érvényesek. Az elektronikai gyártás terhelését biztosító villamosfelújítási projekt

2016-ban a KCSV-7 villamosok felújításával bővült. A 2017-es év jelentős piaci fejleménye, hogy beindult a budapesti M3 metróvonal rekonstrukciója, melynek keretében felújították a vonal biztosítóberendezési rendszereit, mellyel új piaci szegmens nyílt meg Társaságunk előtt. A mintegy 2,5 éves átítási idejű projekt keretében 900 reléegység és 6 komplett távvezérlő szállítására szerződünk.

2018-ban a Társaság 2,2 milliárd Ft árbevételt hozott létre, 110 fő körüli létszámmal. Az összetételt továbbra is a biztosítóberendezések túlsúlya jellemezte.

A 2019. év biztosítóberendezési hívószavai többek között Dorog állomás, Pusztaszabolcs – Dombóvár vonal kiegészítései, Hajdúszoboszló – Ebes vonal, a Rákos – Hatvan és Rákos – Gödöllő vonalak, s különösen pedig a Szeged – Hódmezővásárhely között épülő tram-train vonala voltak. A Társaság árbevétele meghaladta a 3 milliárd Ft-ot, ezzel történelmi csúcsra emelkedett. A vasútfelújítási projektek összetörődése rendkívüli terhelést eredményezett: a gyár az év során 570 jelzőegységet (szemben a 2018. évi 280 darabbal), 128 ikernyi biztosítóberendezési állványt és 325 db Alcatel-váltóhajtóművet (a szokásos éves mennyiség: 200 db körül) bocsátott ki, valamint 37 db Tatra- és 4 db KCSV-7 villamoshoz gyártott teljesítményelektronikát. Az év különleges fejleménye volt, hogy társaságunk újabb piaci szegmessel, egy németországi telephellyel bővült, ahol mintegy 20 fő nyújt egy német öntödei partnernek ipari szolgáltatást, évi 1 millió euró körüli forgalommal.

Társaságunk indulása óta jelentős súlyt fektet a gyártmányfejlesztési tevékenységre, amely az évek során számos kisebb-

nagyobb fejlesztésben öltött testet. Bár sok fejlesztés kevésbé látványos, mégis igen fontos volt. Mások viszont látványos műszaki megoldásokat is jelentenek: pl. a pneumatikus trolibusz-áramszedő, a szárazellenállás, a nagyvasúti áramszedő, a *Domino* rendelkező asztalok izzós fényjelzőinek kiváltása félvezető fényforrással vagy éppen a nagy feltűnést keltett etiópai prototípus villamos projektje. 2018-ban egy nyertes pályázat alapján – a szintén régi ganzos mérnökökből álló Sedulitas-Pro Kft. mérnökirodával közösen – olyan gyártmányt fejlesztettünk ki, amely hitünk szerint jövőnk jelentős pillére lehet: egy elektromos önjáró buszok vontatóakkumulátorainak gyorsöltését ellátó innovatív töltőberendezést. A fejlesztés lényege, hogy olyan, nagy áramerősséggel működő gyorsöltő rendszert fejlesztettünk, amely különféle betáp-oldalakhoz (600 V DC, 3x 400 V AC, 10 kV AC) egyaránt illeszthető, és az EU-s direktívákat figyelembe véve szabványos WIFI-alapú kommunikáció alkalmazása révén bármely, Európában üzembe helyezett elektromos busz akkumulátorainak nagy árammal történő gyors feltöltésére alkalmas. E fejlesztés átvezet abba a piaci szegmensbe, melyben Társaságunk fejlődésének hosszútávú stratégiai lehetőségét látja, ez pedig az *e-mobilitás*, amely organikus fejlődésünk természetes iránya. Ambíciónk, hogy újra legyen jármű, mely a történelmi Ganz nevet viseli. Szilárdan hisszük, hogy ez túlmutat a pusztán gazdasági hasznon, melyet Társaságunk tulajdonosainak, munkatársainak, partne-

A mai, modern üzem belülről

reinek és helyi környezetének jelent: egy nagy nevet a jövőnek megújítva, megőrizve – *értéket teremtünk*. Ezt azonban még nem történelem, hanem a *bajai Ganz 2025* víziója.

***

A fenti történelmi esszéből megérthetjük, hogy a Ganznak gazdasági kapcsolatain keresztül milyen erős a kisugárzása a környék egyéb vállalkozásaira, és felismerhetjük, hogy ipari kultúrát honosított meg és tart fenn a térségben. Ha végiggondoljuk, hogy két emberöltő alatt mekkora tudás halmozódott fel benne, akkor alkothatunk helyes képet arról, mennyire jelentősen határozta meg ez a gyár a környezetét, mily mértékben járult hozzá városunkban az egyéni és a közösségi boldoguláshoz, és milyen fontos értéket képvisel a jövő számára is. 120 család megélhetése, a helyi ipari kultúra fenntartása, építészeti emlékek megőrzője – ezt (is) jelenti ma a bajai Ganz.

Mai tudásunk 70 év alatt halmozódott fel – benne rejlik az elmúlt 70 év minden napja és eseménye, a Ganznál valaha dolgozó összes munkatárs munkája. Róluk a hála és köszönet hangján

emlékezünk meg. A gyár történetének olykor csaknem végzetessé váló mélypontjain azért tudott úrrá lenni, mert a tudás, az elkötelezettség és a szorgalom értéket jelentett. Többször hallom, az mondják: „szerencséték volt”. Nem kételkedünk az isteni kegyelemben, de ha 70 év története valamire megtanít, akkor arra, hogy *szerencséje annak van, akit felkészülten érnek a lehetőségek*. Jövőnk akkor lehet, ha ez folytatódik, ha munkatársaink elkötelezettek a folyamatosan változó világban a megújulás, a fejlődés mellett. Ennek öröndetes jelei táplálják szilárd meggyőződésünket, hogy így lesz, és képesek leszünk megírni történelmünk előttünk álló új fejezeit is. (A szerző a GYKTB Ganz Transelektro Közlekedési Berendezéseket Gyártó Kft. ügyvezető igazgatója, a Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriumának tagja) ■

Egy a mai csúcstermékek közül

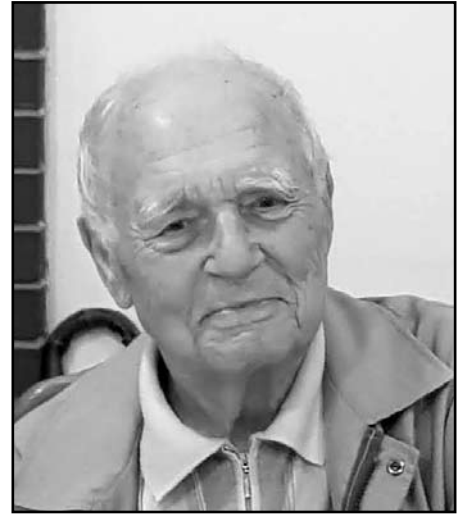
A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár,
Munkácsy Mihály utca 9.
CBA Belvárosi ABC,
Eötvös utca 1.
Cserba Optika,
Batthyány Lajos utca 18.
Líra Könyvesbolt,
Déri Frigyes sétány 5.
Tourinform Iroda,
Baja Marketing Kft,
Szentháromság tér 11.
Gazdabolt
(Baja, piacssarnok)

Városunk díszpolgára, dr. Abonyi József 100 éves

■ Ebben a hónapban ünnepli 100. születésnapját Baja város díszpolgára, városunk évtizedek óta köztisztelőnek örvendő személyisége, DR. ABONYI JÓZSEF ny. tüdőgyógyász főorvos, aki korábban éveken át lapunknak is szerzője és többször interjúalánya is volt. Ebből az alkalomból szerkesztőségünk az alábbi összeállítással tiszteleg a jeles évforduló előtt. Más körülmények között a születésnapot alighanem nagyszabású ünnepség is kísérné a szakma, a városvezetés és az alma mater képviselőinek jelenlétében, ám erre a jelenlegi járványos helyzetben nincs lehetőség. Így a város nevében NYIRATI KLÁRA polgármester, míg az egykor a főorvos úr kezdeményezésére létrejött és éveken át vezetett Bélás Baráti Kör részéről SZARVAS MIKLÓS elnök itt köszönti az ünnepeltet, akiről tömör életrajzi összefoglalót is olvashatnak.

A százéves dr. Abonyi József

Összeállította: Dr. Szarka Ildikó

■ „Kedves dr. Abonyi József Főorvos Úr! Baja város polgármestereként az a megtisztelő szerep jutott nekem, hogy köszönhetem Önt a 100. születésnapján. Ön lehet mindannyiunk példaképe: Ön, aki a háború előtt született, részt vett a tuberkulózis felszámolásában, BCG-oltások bevezetésében és a tüdőszűrő vizsgálatok megszervezésében. Számos kitüntetésben részesült, emelte és öregbítette Baja hírnevét. Engedje meg, hogy magam és minden bajai polgár nevében kifejezzem legmélyebb tiszteletemet és gratulációmát az Ön születésnapjához. Kívánok további, jó egészségben töltött hosszú éveket!” (Nyirati Klára – Baja város polgármestere)

„Az elmúlt években rendszeresen megemlékeztünk a Bélás Baráti Kör első elnökének évfordulás ünnepjeiről. 2018-ban tartottuk a 80 éves érettségi találkozóját, amikor a gimnázium vezetősege, tanulói és a Baráti Kör meghitt ünnepség keretében köszöntötték a főorvos urat. 2019-ben otthonában ünnepeltük a 99. születésnapját. Most, hogy a 100. születésnapján nem tudjuk személyesen köszönteni, a Bajai Honpolgár sorain keresztül kívánjuk, hogy a továbbiakban is kitűnő fizikai és szellemi állapotban, tevékenyen éljen! A gimnázium iránt érzett tisztelete és szeretete példa a fiatalabb nemzedékek számára.” (Szarvas Miklós – a III. Béla Gimnázium Baráti Köre elnöke)

Dr. Abonyi József 1920. május 14-én, Baján született Pákolitz József néven, a név magyarosítását a kor elvárásai szerint gimnáziumi igazgatója kezdeményezésére tette meg. A 18. században Magyarországra telepített sváb ősöktől származik, apja könyvkötő iparos volt.

Az egyetemi éveket leszámítva egész életét városunkban töltötte. 1938-ban érettségizett a Ciszterci Rend Bajai III. Béla Reálgimnáziumában. Diplomáját 1944 júniusában kapta meg a Budapesti Pázmány

Péter Egyetem Orvostudományi Karán, és két nap múlva dolgozni kezdett a Bajai Kórház Belgyógyászati és Járványügyi Osztályán. 1948-ban Budapesten prof. Haynal Imrénél belgyógyászatból szakvizsgát tett. A tuberkulózis elleni hatékony küzdelem céljából azonban arra kérték, hogy a tüdőgyógyászatra specializálódjon. Ehhez a bajai tüdőosztályon, a budapesti tüdőklinikán és az Országos Korányi Intézetben végzett szakmai és elméleti gyakorlatot, majd 1950 decemberében „gümőkóros betegségek” témakörben szakvizsgát szerzett.

Csaknem 40 évig, 1951. január 1-től 1989 decemberéig vezette a Bajai Tüdőbeteg-gondozó Intézetet, majd 1994-ig nyugdíjasként rész munkaidőben dolgozott tovább. 1995-2006 között több alkalommal vállalt hosszabb-rövidebb ideig helyettesítést. Munkássága alatt történt meg a járványügyi szempontból népbetegségek számító tuberkulózis felszámolása. A gümőkóros betegek gyógyítása, a fertőző források felkutatása, a BCG-oltások bevezetése, a tüdőszűrő vizsgálatok megszervezése volt a feladata. A lakosság széles rétegeit érintő ernyőképszűrés területünkön 1957-ben valósult meg. Ennek eredményeként a 60-as évek második felére a tbc népbetegség jellege megszűnt, már csak egyedi esetek fordultak elő. Ezt követően alakult át a „gümőkór-gyógyítás” pulmonológiává, azaz valamennyi tüdőbetegség – asztma, idült hörghurut, tüdődaganat – kezelését, gondozását a tüdőgyógyászok vették át. A főorvos úrnak mindkét feladatban óriási érdemei voltak; Baja és vonzáskörzetének járványügyi mutatói jobbakk voltak az országos átlagnál.

Az 1970-es években a Vízügyi Igazgatóság zenekarában hegedült, számos hangversenyt adtak, neves előadóművészeknek koncerteket szerveztek a város zenei életének felpezsdítésére. Bár néhány éve hangszeren már nem játszik, zenei műveltsége nagyon széles körű: az interneten

naponta kiváló művészek, zenekarok felvételeit hallgatja.

1989 októberében néhány osztálytársával, az 1938-ban végzett öregdiákokkal megalapította a Bélás Baráti Kört, melynek 5 éven át első elnöke, majd sokáig vezetője tagja volt.

A Baráti Kör alapítói volt osztályfőnökük, Gondán Felicián emlékére díjat hoztak létre, amelyet az adott tanévben legkiemelkedőbb gyakorlati nyelvi teljesítményt mutató bélás diák kaphat meg.

A Bajai Kórház millenniumi évkönyvében a II. világháború alatti és utáni korszak eseményeit ő írta meg. A Bajai Honpolgárban is többször publikált, elsősorban kórház történeti cikkeket jegyzett. 1988-ban Baja Városért díjat, majd 2007 decemberében Baja Város Díszpolgára címet kapott. Szakmai munkáját 1986-ban Munka Érdemrenddel, 1989-ben Kiváló Orvos címmel, majd a 2010 októberében Baján tartott országos tüdőgyógyász értekezleten a Magyar Tüdőgyógyász Társaság Schweiger Ottó-emlékéremmel ismerte el.

Rendkívüli adottságokkal rendelkezik, a mai napig rendszeresen olvas hazai és nemzetközi szakirodalmat, szépirodalmat, és hallgat klasszikus zenét. Emellett szenvedélyes bridszjátékos, naponta több órán át az interneten kapcsolódik be a játékba, korábban éveken keresztül versenyeke is járt.

A főorvos úr a háború előtt született, klasszikus értelemben vett „igazi úriemberek” egyik utolsó képviselője. Széleskörű általános műveltséggel, humánussal rendelkező orvos, akit mind kollégái, utódai, mind volt betegei mélyszélesen tisztelnek, szeretnek. Isten éltesse körünkben sokáig jó egészségben! ■

Járványok és pusztulások az európai történelemben

2. rész: A kolera

Mayer János

■ Az Európát évszázadokon át rendszeresen látogató pestis a 18. század végére nagyrészt visszaszorult az öreg kontinensről, ám ahelyett, hogy a népesség fellélegezhetett volna, a 19. században egy addig ismeretlen kór ütötte fel a fejét, amely ismét számtalan áldozatot szedett. A *kolera* (*epemirigy, epekórság, hányszékelés*) nem volt „új” betegség; Indiában már K. e. 400-ban is felleltek a tüneteit, és Ázsiában – különösen Bengáliában, illetve az Indus és a Gangesz, valamint más trópusi folyók völgyében – viszonylag rendszeresen pusztított. 1817 után viszont a járvány több, igen magas halandóságot okozó hullámban söpört végig Európán, de Ázsián, Amerikán és Afrikán is. Világjárvány (pandémia) – eltérő gócpontokkal és különböző mértékű pusztítással – a 19. században összesen hatszor (1817-24, 1826-41, 1852-60, 1863-76, 1883-1896, 1899-1923) alakult ki belőle.

Magyarországon is igen erőteljesen pusztított, és ebből az első két esetben (1831, 1848-49) más történelmi eseményekkel is összefüggésbe került. A „19. század pestise” Magyarországon 1831 és 1915 között öt nagyobb és több kisebb rohammal pusztított, s összesen legalább egymillió áldozatot követelt.

A kolera ismérvei és terjedése

A kolera nagyon gyors lefolyású, hányással, hasmenéssel, izomgörcsökkel járó betegség, amely a beteg kiszáradásához vezet, és így gyakran halállal végződik. Két típusa van: a szezonális (jellemzően a nyár második felében észlelhető) *európai* és az egész évben pusztítani képes *ázsiai kolera*. (A 19. század világjárványait utóbbi okozta.) Elsősorban ott terjed, ahol a higiéniai viszonyok elmaradottak, rosszak a táplálkozási és tisztálkodási körülmények. A betegségért egy baktérium felelős, amelyet 1884-ben *Robert Koch* fedezett fel. A kórokozó főképp a belekben található, a későbbi hasmenések tiszta tenyészetként tartalmazzák, míg az első szakleletben másféle baktériumokkal vegyesen lelhető fel. Egészséges emberek a fertőzött területen sem szokták megkapni, más baktériumokkal együtt viszont rájuk is veszélyes lehet. A közhiedelemmel ellentétben a kolera emberről emberre közvetlenül nem terjed, de a betegek széklete és hányadéka fertőző, és terjedhet szennyvízzel, vagy ezekkel érintkező élelmiszerek révén is. A fertőzés lappangási ideje általában néhány nap, lefolyása igen eltérő lehet. (2-3 órától több napig is tarthat.) Hányással, hasme-

A végsőkig elcsigázott kolerafertőzöttek ábrázolása

nessel kezdődik, de súlyosbodás esetén ezek ritkábbá válnak, a beteg ereje apad, bőre sápadt lesz, testhőmérséklete csökken, kínjai pedig súlyosbodnak: nagy szomjúság gyötri, vizeletválasztása szünetel, a vére besűrűsödik, később már öntudata is zavarodik, pulzusa kimarad, s beáll a halál. A kezeletlen esetek 60%-a halállal végződik. A halálozási arány az egyes járványokban jelentősen eltérő volt. Ugyan hatékony ellenszere ma sincs – a leginkább gyermekeket támadó európai kolera ellen létezik védőoltás, de csak 60-70%-os védelemet nyújt –, a fejlett világból mára lényegében eltűnt. *John Snow* londoni orvos mondta ki az 1854-es járvány tapasztalatai alapján, hogy a járvány kordában tartásának legfőbb kulcsa a vízhálózat gondos ellenőrzése és tisztán tartása, maga a betegség pedig tüneti kezeléssel (a nagy folyadékvesztés pótlásával, a kiszáradás megakadályozásával) viszonylag sikeresen gyógyítható. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) stratégiai tervei között szerepel, hogy 2030-ra szinte teljesen felszámolja a kolerát a világban. Bár ma már a 19. századihoz hasonló pusztításokra nem képes, azért figyelmeztető, hogy a kór a közelmúltban is többfelé megjelent: 1991 és 1998 között Peruban, a súlyos földrengések után 2010-ben Haitiben, és 2017-ben a polgárháború sújtotta Jemenben is.

Az 1830-31-es járvány a világban és Magyarországon

A keleti eredetű betegséget először kereskedők hurcolták be Oroszország európai részébe, Ázsiában ugyanis már 1826-ban megkezdődött. Európai térhódításában nagy szerepet játszott az 1830-as, oroszellenes lengyel felkelés, amelynek leverésére I. Miklós

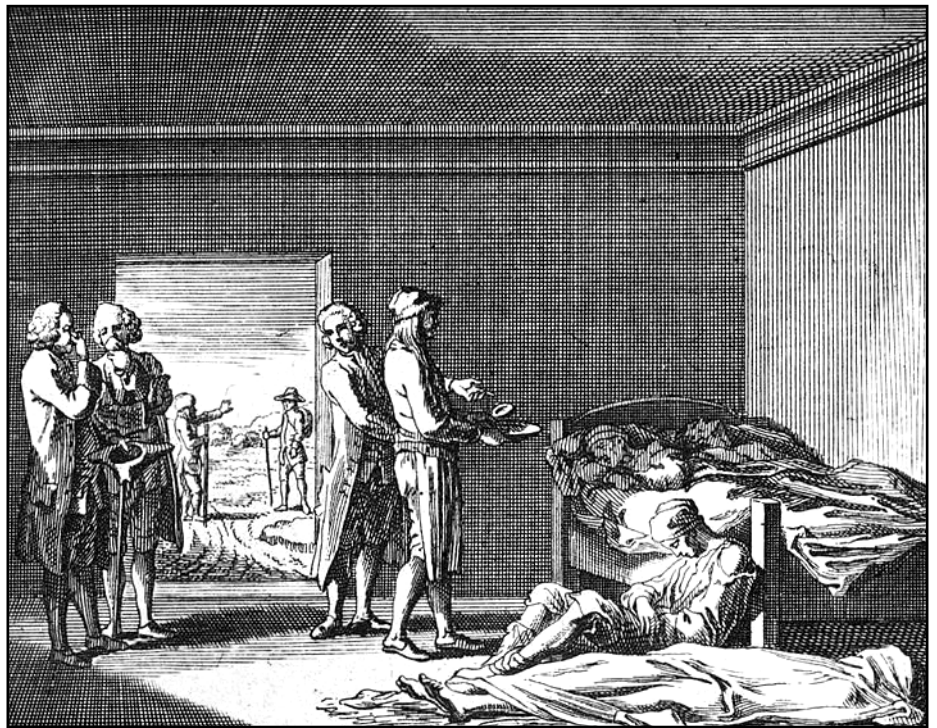
cár ázsiai hadtesteket is bevetett. A végtelen orosz sziyeppe a távoli birodalomrészekből érkező katonákkal együtt a kolera is átszelte, és 1830-ban a betegség az akkor orosz uralom alatt álló Lengyelországban is lábra kapott. Innen továbbterjedve jutott el Svédországba, majd augusztustól Bécsben, Berlinben, Franciaországban és Angliában is megjelent; 1832-ben pedig Amerikába is áthurcolták. A kolera ugyan arányaiban nem okozott akkora pusztítást, mint a pestis a középkorban, az áldozatok száma így is milliós nagyságrendű lehetett. Főleg a szegényebb néprétegekben végzett pusztítást, amelynek áldozatait ún. szegénysírokba, máskor jelöletlen tömegsírokba temették. Bécsben ebben a hullámban kb. 2000 áldozatot számoltak össze, ami nagyrészt a város hirtelen növekedésével és ivóvíz-ellátásával hozható összefüggésbe. Mások mellett ennek a járványnak a következtében hunyt el a filozófus *Hegel*, a katona és hadtudós *Clausewitz* vagy épp a napóleoni háborúk egyik porosz hadvezére, *Gneisenau* marsall is.

Amikor az oroszországi, majd onnan az Ausztriához tartozó Galíciában is megjelenő járvány híre eljutott a Habsburg Birodalom központjába, 1830 végén lezárták az északi magyar határt, és a járvány terjedését szigorú kordonnal próbálták akadályozni. Csakhogy amikor 1831 tavaszán a kolera megtorpanni látszott (és a kordont biztosító ezredekre Itáliában is szükség volt), a határzárát feloldották. Ez elhamarkodott és végzetes döntésnek bizonyult, ugyanis a gyorsan újrainduló kereskedelem – főleg Máramarosból és Galíciából érkező román és ruszin fuvarosok – révén hamar behurcolta a járványt a Felső-Tisza

vidékére, ahonnan aztán a sószállító tutasok révén az északkeleti régióban terjedt tovább. Az északkeleti megyéket a május végén visszaállított kordonnal már nem tudták izolálni, s rövidesen újabb határvonalakat kellett húzni: július elején a Berettyó-Zagyva-Hernád vonal mellett húztak határt, amelyet aztán Hatvan-Vác-Esztergom irányában kellett kiegészíteni. Néhány nap múlva a Dunán is szétbontották a hajóhidat, és Pozsonytól Pestig ellenőrizték a révátkeléseket. A hónap közepén már Magyarország és az örökös tartományok határán állítottak kordont, ám a járványt így sem sikerült megállítani, hiszen – mint láttuk – végül Bécsset is elérte, bár ott már kevesebb áldozatot szedett. A kolera az ország területén nem egyenletesen terjedt; egyes vidékeket (főleg elzárt falvakat és városokat) teljesen elkerült, másokat viszont alaposan megtizedelt. Magyarország területén ebben a járványhullámban nagyjából 465 ezer megbetegedés történt, amelyből kb. 250 ezer eset végződött halállal. A városok közül Pest szenvedte meg a legjobban a járványt: itt 1498 halálesetet jegyeztek fel. A tényekhez tartozik persze, hogy sokáig nem ismerték fel a kolera fertőző jellegét (minthogy az első áldozatok jó része eleve rossz egészségi állapotú volt). A kordonok bevezetése után az egyes helységeket megpróbálták egymástól kb. tíz lépésnyire felállított gyalogos katonasággal hermetikusan elzárni, továbbá ún. „dögmentő” és „levélfüstölő intézeteket” állítottak fel, és csak az arra kijelölt helyeken engedélyezték az átjárást. A kordonoknak olyan szigorúnak kellett lenniük, hogy a koleragyanús helységektől „repülő madarakat is lövöldözés vagy más módok által” vissza kellett tartani. A járvány elterjedésének meggátolására a vármegyék „az epekörság ügyében kirendelt permanens deputációkat [állandó bizottságokat] is létrehozta, amelyeknek a szintén kirendelt egészségügyi királyi biztosok utasításait kellett végrehajtani. Mindezen óvintézkedések azonban hatástalannak bizonyultak. (vö. Soós István: „Isten' öldöklő angyala”. Kolerajárvány Magyarországon. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/isten_öldoklo_angyala_kolerajarvany_magyarorszagon)

A hatósági intézkedésekkel nemcsak az volt a baj, hogy a járvány terjedésével szemben nem sokat értek, hanem az is, hogy súlyos szociális-társadalmi feszültségeket gerjesztettek, amelyeknek indulatai aztán az ún. koleralázadásba torkollottak. A karantén elrendelése ugyanis azzal járt, hogy az elzárt falvak jobbágjai még a közeli földekre sem járhattak ki. Északkelet-Magyarországon – amely egyébként is az ország egyik legszegényebb vidékének számított – a jobbágyok jó része a nyári időszakban az Alföldön rend-

Vesztégtár a kolera miatt a 19. században

szesen vállalt aratómunkát, hogy családja megélhetését biztosíthassa. Az elrendelt korlátozások miatt ez lehetetlenné vált, a korábban távozók pedig nem térhettek haza, ezzel családok ezreinek egész évi kenyere vált bizonytalanná. A gabonabehozatal elmaradása miatt Felső-Magyarországon éhínség is fenyegetett, s egy olyan vidéken, ahol még élénken élt az 1817-es szörnyű inség emléke, ez joggal keltett aggodalmat, majd pánikot. Az élelemtől megfosztott emberek „gombával éltek, fűrészporral elegyített korpával és apróravagdalt sással” táplálkoztak a kortárs szemtanúk szerint. A pánikot csak fokozta, hogy a hatóságok – a lakosságot erről előzetesen nem értesítve – preventív célzattal bizmutporral kezdték fertőtleníteni a kutak vizét, de bizmutot gyógyítás szándékával betegeknek is beadtak. Ennek túladagolása miatt azonban néhány haláleset is történt, ami azt a téves meggyőződést váltotta ki a zempléni jobbágyokban, hogy földesuraik ki akarják irtani őket. E hiedelem alapja az volt, hogy a túlnépesedett északkeleti megyékben olyan népség alakult ki, amely helyben nemhogy földhöz, de még robotmunkához is alig jutott, és feleslegesnek érezte magát. Ebből a kiutat sokak hitvilágában és a világvége-hangulatban a „jóságos cár” iránti határtalan bizalom jelentette. (Ebben marginális jelentőségű, hogy a környék jobbágyainak többsége szlovák, illetve ruszin nemzetiségű volt; mozgalmuknak nem volt etnikai jellege.)

A felkelés Zemplén vármegye sátorlajúj-helyi járásában robbant ki 1831. július végén. Az első erőszakos cselekedeteket a tetten

ért „kútmérgezők” elfogása és agyonverése jelentette, majd az események hamarosan robotmegtagadással, az ispán, majd a rendet helyreállítani akaró szolgabíró elkergetésével folytatódtak. A fegyveres felkelők hittek abban, hogy néhány nap múltán a „muszkák” eljönnek, és „az uraknak hóhérai lesznek, a parasztnak pedig édesapjuk”. Ugyan a felkelők saját falujukat általában nem hagyták el, a felkelés a hírek hatására továbbterjedt Abaúj vármegyére is, s Terebesen augusztus 5-én már sortűz is eldőrdült. Ennek hírére a megye más részében is felkelés robbant ki, amelyben már egyre radikálisabb hangok hallatszottak: „Az összes urat, papot, zsidót agyon kell verni!” Négy-öt falu lakossága paraszthadakat szervezett, amelyek valóságos hadjáratokat vezettek kastélyok és nemesi kúriák ellen; s ha a nemesurak, papok a kezük közé kerültek, általában megölték őket. A zendülést végül a szintén fenyegetett Sáros vármegyéből érkezett katonaság számolta fel augusztus 12-én, de addigra 15 helységben közel 40 uraság épületeit és számos középületet, boltokat fosztottak ki, gyújtották fel, és 13 személyt kegyetlen módon meggyilkoltak.

A több hullámban zajló felkelés végül július-augusztus folyamán összesen öt vármegye (Zemplén, Szepes, Sáros, Abaúj, Gömör) 150 helységére terjedt ki, és mintegy 45 ezer résztvevője volt. Ezek túlnyomórészt jobbágyok, zsellérek voltak, de csatlakoztak hozzájuk elszegényedett nemesek is. A népharag összes áldozatának számát nem ismerjük; egy 1832-es jelentés 17 gyilkosságot dokumentált. A felkelésnek 52 századnyi (!)

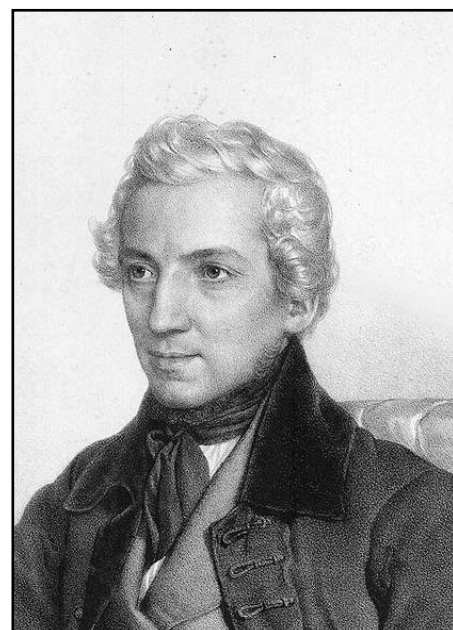
mozgósított katonaság vetett véget, de Sáros megyében nemesi felkelést is meghirdettek. (Kisebb parasztmegmozdulások az ország más területein is voltak.)

Az 1831-es kolerajárvány egyik fontos szemtanúja volt az író és nyelvemelő Kazinczy Ferenc, aki ezekben a nehéz időkben is kiterjedt levelezést folytatott. A járvány eleinte maga sem vette elég komolyan, fiainak hányásos tüneteit eleinte gyomorrontással magyarázta, utóbb el kellett ismernie, hogy maguk is megfertőződtek. (A gondos ápolásnak köszönhetően a fiúk felépültek a betegségből.)

A „széphalmi szent” e levelekben beszámol saját tapasztalatairól (saját jobbágyságai körében is tombolt a kolera), illetve a hozzá eljutó, időnként túlzó hírekről is, így írásai rendkívül hiteles forrásnak tekinthetők. (Kazinczy maga is a kolera következtében hunyt el.) „Még eddig nincs bajunk, ha csak Sophie [Török Sophie grófnő, Kazinczy felesége – M. J.] nem csinál, ki doktora lévén régolta a vidéknek, nem vonhatja el magát a betegetől, s őket látogatja, gyógyítja, éteti. De annak is van haszna. Már mondják hogy mi nem öljük el őket, ha más uraságok igenis.” – írta Szemere Pálnak augusztus 8-án, megerősítve a jobbágyság bizalmatlanságát a nemesekkel szemben. Leveleéhez *Kolerai hírek* címmel részletesebb beszámolót is mellékel, amelyben egyebek mellett a népi indulat elharapódzásáról is beszámol barátjának: „(...) Aug. 3d. virradatkor Velejtén (hol v. isp. [alispán – M. J.] Dókus László úr a gróf Szapáryné üresen álló kastélyában lakott (...) a nép beszivárgott a kastélyba, a v. isp. szekérét a szekérszínből kivonták, akkor magát felköltötték, s kényszerítették

hogy mindjárt menjen, mert ők magokat méreggel megégetni nem engedik. – Dókus elment – Mihályihoz közelítvén a paraszt nép és a szegényebb nemesség bottal, vasvillával, kaszával, sarlóval szekérének szaladtak, lovaikat csaknem agyonverték, a sarlóval a kocsiba beszurkáltak, hogy ők meg nem engedik hogy a falujokba bémerjen. (...) Terebesen a parasztkok egy Deszcsicska nevű commissáriust kintások közt azon vallástételre vontak, hogy a császár és a nemesség őket ki akarja vésztetni, s hogy bővebben is elmondja a titkot, s megnevezi mérget osztó társait. Erre a terebesi nép a Szapáryné direktorát Tomsicsot, s minden tisztjeit elfogta, megverte, elzárta. (...) Viczmándy János szolgabíró és esküdtje elverve, megkötözve hozattak Terebesre. – Katonaság parancsoltatott elő. A parasztság nem akara engedelmeskedni. Ekkor tűz adott rájuk, hat halva maradt, 4 veszedelmes sebet kapott, sokan könnyűt.” Utolsó, Mocsáry Antalnak címzett, augusztus 20-án keltezett, de már el nem küldött levelében saját és családja állapotáról a következőket közli: „Én még élek, és házam népe; de az Úr keze rajtam is érezteti súlyját. Iszonyú ezeket hallani is. Sietek tudatni veled mint vagyunk, noha már beléunhattam a távoli lakóknak beszélni oly igen sok ízben.” A levél 3. lapján viszont már írója haláláról szóló tudósítás olvasható: „Mély bánattal kell jelentenem a szegény atyám halálát, mely augusztus 23dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolera betegségbe esett 21dikén, s harmadnap múlva elhagyott bennünket örökre az áldott, peccételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó melyet írt életébe. A legmélyebb tisztelettel maradok aláztatós szolgálója: Kazinczy Eugénia”.

A végül levert koleralázadást kemény megtorlás követte. A megyében létrehozott statáriális bíróságok 119 halálos ítéletet hajtottak végre. November elején az uralkodó által királyi biztossá kinevezett sárosi főispán, Eötvös Ignác báró (a későbbi kultuszminiszter és író, Eötvös József apja) a statáriumot felfüggesztette. Utána már rendes bírói úton hoztak ítéleteket, de a halálbüntetéseket a kúria 5-6 évnyi börtönre enyhítette. Ennek alapján mintegy 4000 embert ítéltek börtönbüntetésre vagy súlyos testi fenyítésre. A királyi biztos vezényletével a járvány lecsengésével igyekeztek a megtorlásokat a törvényes mederben tartani és a felkelés valós okait felkutatni. Nemesi körökben ugyanis az is felmerült, hogy a lázadóaszt orosz cári ügynökök szították volna, de ennek semmi nyomát

Dr. Pólya József, koleraügyi biztos 1848-ban

nem sikerült kimutatni. Bármilyen furcsa, a koleralázadás bizonyos tekintetben használnal is járt. A magyar nemesség többsége 1831 előtt – Széchenyi Hitelének felvetései ellenére – elzárkózott a komolyabb reformok gondolatától. Az 1831-es események sokakat ráébreszthettek arra, hogy földesúr és jobbágyság között óriási szakadék van, amelyet adott esetben nemzeti ellentét is mélyíthet. Így sokan beláthatták, hogy ha valami elmozdulás a jobbágyság-földesúri (úrbéri) viszonyok ügyében nem történik, abból újabb tragikus események következhetnek. Így az 1831. évi parasztfelkelés közvetve hozzájárult a magyar liberális reformmozgalom kibontakozásához is, amely egyik fő céljának épp a jobbágyságkérdés megoldását tekintette. S talán az sem véletlen, hogy a „szabadság és tulajdon” programjának egyik fő szószólója Kölcsey Ferenc lett (akinek egy levelében Kazinczy az életét féltette), míg az ifjabbik Eötvös báró regényében (*Magyarország 1514-ben*) az elmaradt reformok lehetséges következményeit vázolta fel a Dózsa-parasztfelkelés felidézésével.

Az 1848-49. évi járvány

Az 1831-es vilájjárvány már csaknem feledésbe merült, amikor 1846-47 körül újabb hírek érkeztek a kolera rohamos terjedéséről Ázsiában, s joggal lehetett tartani attól, hogy Európa, s benne Magyarországot is újra eléri. Számos helyen olvasható ma is, hogy ezt a járványt a szabadságharc leverésére érkező orosz intervenciók csapatok hozták be az országba, ez azonban nem fedti teljesen a valóságot. Bugát Pál, a kor neves orvosa ugyanis már 1848 októberében azt írta az *Orvosi Társaság* számára, hogy „a cholera megérkezett Buda-Pestre”, de addigra már Erdélyből és a

Eötvös Ignác báró sárosi főispán, királyi biztos a koleralázadás idején

Tisza vidékéről is érkeztek hírek tömeges fertőzésről. A szaporodó katonai események – egyelőre nem az oroszok ellen – persze hozzájárulhattak a kór terjedéséhez (hiszen az a nemzetőrök és a honvédek között is felütötte a fejét), de a betegség a fő vízi és szárazföldi utak mentén is terjedt: novemberre az északnyugati vármegyékbe is megérkezett.

A munkáját épp csak megkezdő Batthyány-kormány a Földművelési, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium keretein belül egészségügyi igazgatást is létrehozott, hogy határozott intézkedéseket tegyen a járvány megfékezésére. Őstől a kormány feladatait átvevő Országos Honvédelmi Bizottmány *dr. Pólya József* vezetésével háromtagú koleraügyi bizottságot nevezett ki (másik két tagja, *Sauer Ignác* és *Eckstein Frigyes* is neves orvosnak számított). Pólya a pesti városházán ügyeletet is szervezett, sőt több kolerakórházat is felállított, s igyekezett figyelni a betegség terjedését. A megbetegedések 1848. november közepétől ritkultak, sőt az év végére megszűnni látszottak.

A következő tavasz végén a kolera újból, jóval agresszívabban támadásba lendült: az egész ország területén járványossá vált, s különösen július folyamán dühöngött. Amint arra a témát többször is feldolgozó *Fazekas Csaba* tanulmányában (*Kolerajárvány Magyarországon, 1848-49 = História, 1994/8. 15-17.*) rámutat, az egyes vallásfelekezetek anyakönyveiből kb. 76%-os „túlhalalozás” mutatható ki a korábbi, koleramentes évek átlagához képest, de például a Tiszántúl és a Felvidék egyes régióiban több mint kétszer annyi halálozás történt, mint más években. *Petőfi Sándor* mindkét szülőjét a kolerajárvány vitte el; apja május elején halt meg Pesten. Anyját a katonai szolgálatból épp szabadságolt költő május 9-én még életben találta, de 17-én ő is követte férjét a sírba. A költőnek különösen fájt, hogy unokájakat, a decemberben Debrecenben született *Zoltánkát* egyikük sem láthatta, és apjától elbúcsúzni sem tudott. *Aranynak* és parancsnokának, *Bemnek* írt levelén túl ennek a döbbenetét örökíti meg a *Szüleim halálára c.* verse. A szabadságharc idején a kórházakat lefoglalták a honvédség számára. A koleras beteget otthon gyógyították, akikről a gyilkos kór átterjedt a velük együtt élőkre. A koleras betegek elkülönítésének szükségességét az orvostudomány ekkor még nem ismerte fel, tapasztalatai igen hiányosak voltak. Ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy népes családok rövid idő alatt kipusztultak, a járvány veszedelmes gyorsasággal tombolt az egész országban. Az 1849-es járvány magyarországi áldozatainak számát 100-120 ezerre becsülik, míg a megbetegedettek száma 240

ezer körül lehetett. (vö. *Mádai Lajos: Az 1848-49-es szabadságharc és a kolera = Egészségtudomány 1992., 97-109.*)

Az orosz vonalból anynyi persze igaz, hogy a járvány *Paszkevic*s intervenció seregét alaposan megtizedelte, hiszen június-július folyamán a cári csapatok mintegy 15-20 ezer katonája halt bele a kolerafertőzésbe; veszteségük jóval nagyobb volt, mint a hadszíntereken. (A ténylegesen bevetett haderő legalább egytizede veszett oda!) Főleg a tábornagy fősege szenvedte meg a járványt, egy kortárs leírása alapján tudható, hogy kassa-miskolci úton nem győztek elég sírgödört ásni, még a szántóföldekre is temettek. Betegeik ellátására

60 (!) szükségkórházat és további, ún. kolerabarakkokat alakítottak ki. Soraikban az összezártság, az ellátás akadozása, az alultápláltság és a kritikán aluli higiéniai viszonyok egyaránt hozzájárulhattak a valószínűleg még Oroszországban összeszedett kór elharapódzásához. Ezzel együtt látható, hogy a kolera nem ők hozták be Magyarországra, ha annak terjedését meg is gyorsíthatták. De a járvány az ország olyan részében is tombolt, ahol az oroszok soha nem jártak. Felütötte fejét *Haynau* császári seregében és a szabadságharc hátszögében is. Ez utóbbi is hozzájárult ahhoz, hogy az 1849. nyári mozgósítások *Kossuth* lelkes buzdítása ellenére sem érték el céljukat; a demoralizált, a járvány miatt pánikba esett, létbizonytalanságban élő kelet-magyarországi lakosokat a legszébb nemzeti jelszavakkal sem lehetett további harcra buzdítani. A mezőgazdasági munkások körében tapasztalható megbetegedések pedig minden bizonnyal hozzájárultak a honvédsereg ismert ellátási nehézségeihez. Vagyis a szabadságharc vereségéhez a nyilvánvaló ellenséges katonai túlerőn túl a kolerajárvány megpróbáltatásai is hozzájárultak.

E járvány 1849. őszi lecsengését követően a kolera a 19. században még többször (1854, 1866, 1872-73, 1886, 1892) beköszöntött Magyarországra, (legalább) több tízezres nagyságrendben szedve áldozata-

A nagy kolerajárvány áldozatainak emlékműve Békéscsabán

it, elsősorban a szegény lakosság körében. A század második felében azonban a hatékonyabb – különösen az ivóvíz fertőtlenítésére vonatkozó – szabályozásoknak és óvintézkedéseknek köszönhetően sikerült a járvány terjedését akadályozni, és ezzel a halálos áldozatok számát csökkenteni.

A kolera utoljára 1913-14-ben jelent meg az ország területén (szabadságolt katonák hurcolták be a fertőzött déli világháborús hadszíntérről), de a korábbi évek pusztításaihoz képest az áldozatok száma elenyésző volt, 1916-ra sikerült is a ragályt teljesen megfékezni. ■

Kérjük,
támogassa Ön is
a lapunkat kiadó
Bajai Honpolgár Alapítványt
személyi jövedelemadójának

1%-ával!

Alapítványunk adószáma:

19047403-1-03

Támogatását
előre is köszönjük!

Járványok épített emlékei Baján

Kissné Kovács Emőke

■ A XXI. századi ember, hála a tiszta víznek, az elérhető gyógyszereknek, a csatornázásnak és számos egyéb vívmánynak, eddig nem volt hozzászokva, hogy járványoktól kelljen tartania. Ha azonban, visszatekintünk az előző évszázadokba, nem volt ez annyira szokatlan, mint manapság. Régen pestis, kolera, vérhas, tífusz, diftéria (torokgyilk) és egyéb fertőző betegségek tizedelték a lakosságot. A komolyabb járványok máig „látható” nyomot is hagytak a városon, ezeket igyekszem most számba venni.

A török hódoltság alóli felszabadulást követően Baja lakossága is növekedésnek indult, ami együtt járt azzal is, hogy a lakosság körében könnyebben terjedtek a betegségek is.

A Magyar Királyság területén az utolsó nagy pestisjárvány a XVIII. században tombolt, ez nem került el Baját sem. Az 1738/39-es dögvész végigsöpört a városon, a források szerint 1739-ben 423-an haltak bele. A ferences rendház Historia Domusában így jegyezték fel a történeteket: „Az 1740-ik évben. Az előző években folyamatosan két pestisjárvány csaknem egész Magyarországot szerencsétlenül elárasztotta és ezért a közügyek nagyon siralmas képet mutattak; ez Baja városára, következképpen a mi Szent Antal konventünkre is bajokat zúdított.

És mivel az előbb említett Baja városa annyira idő óta el volt zárva, hogy senkinek nem volt oda belépése; a fertőző ragály megszűntével öngyarméltósága gróf Pataczich Gábor kalocsai érsek úr alkalmazott nyitást [ti. ezen a tilalmon – K. K. E.] azzal, hogy leereszkedett a Baján való megjelenésre és természetes irgalmasságából részesítve bennünket szerencsétleneket, a háromszor legjobb és leg-hatalmasabb Istennek nyilvánosan és teljes ünnepélyességgel elénekelte Szent Ambrus Himnuszát az egész vármegye jelenlétében Hatvanad vasárnapon [február 21. – K. K. E.]” (A szöveg forrása: Kapocs Nándor – Köhegyi Mihály: A bajai ferences zárda háztörténete I. (1694–1755). In: Bánszky Pál – Sztrinkó István szerk.: Cumania 9, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve, Kecskemét, 1986.)

A pestisjárványoknak az évszázadok során több emléket is állított a város lakossága, hálából; a véget érő pusztítás után az életben maradottak az Istennek tett felajánlással köszönték meg az életüket. Ez a szokás természetesen nem csak Baján volt jellemző, az egész ország területén találhatunk Szentháromság-szobrokat, kápolnákat és más építményeket, melyeket a közösség egy-egy komolyabb csapást követően emeltetett.

Baján a legszembetűnőbb és legrégebbi ilyen építmény a Szentháromság tér közepén álló késő barokk stílusú szoborcsoport, melyet az 1750-es években állítottak a pestisjárvány emlékére. A talapzaton a négy evangélista (Máté, Márk, Lukács, János) alakja, fölöttük Szűz Mária, a szoborcsoport tetején pedig a Szentháromság alakjai jelennek meg. Az emlékmű eredetileg a Grassalkovich-palota előtt állt, 1793-ban azonban áthelyezték. Hogy eredetileg ki faragta a szobor alakjait, nem ismert, a felújítást azonban valószínűleg ifj. Dunaiszky Lőrinc végezte. Apja, id. Dunaiszky Lőrinc is dolgozott Baján: 1818-ban ő készítette a Rókus temetőben mai napig álló Lagner-síremléket. (vö. Pustai László: Dunaiszky Lőrinc (1784-1837) = Művészettörténeti Értésítő, 21. évf., 1972/ 1.)

Érdemes megjegyezni azonban, hogy időben viszonylag közel a ma látható Szentháromság-szobor felállításához, Baja város megvásárolta egy pestis-szoborcsoport alakjait, melyeket Rieder András kőfaragó készített. Egy, a kifizetésre vonatkozó latin nyelvű irat ugyanis felszólítja a várost, hogy fizesse ki a szobrász munkáját, ez azonban 1723-ig nem történt meg. További kutatás tárgyát képezheti, hogy az 1720-as években megvásárolt szobrok kerültek-e a Szentháromság téri alkotásra, s ha nem, akkor hová lettek azok az alkotások.

A Szentháromság téri szoborcsoporton kívül a Szent Rókus temetőben álló temetőkápolna is a pestisjárvány lecsengését követően, 1739-ben épült. Ekkor még egyszerűbb, nem túl időtálló építmény készült el, melyet Szent Rókusnak, a pestises betegek védőszentjének ajánlottak. Ezen az épületen az alábbi latin nyelvű felirat állott: *has aeDes plabalat Con VoVit honorl Ro Chef Vga pesteM perpet VoqVe faVe* (Ezen épületet a jámbor Baja fogadalomból emelte a pestistől szabadulásának örök emlékezetére.) Mivel az épület állapota viszonylag hamar leromlott, új kápolna építéséről rendelkeztek, amely 1795. augusztus 16-ra, Szent Rókus napjára el is készült. Az oltárképet mely a pestisszenteket és Szűz Máriát ábrázolja 1802-ben Hanisch Mátyás készítette.

Baján az eddig felsoroltakon kívül van még egy intézmény, melyet a járványok elszünetése hívott életre: a Szent Rókus kápolna és temető mellett felépített kórház, mely az elmúlt évtizedben szintén felvette Szent Rókus nevét. A bajai kórházalapítás alapvetően többlépcsős folyamat volt, melynek kezdete szintén a XVIII. századba

Az 1739-ben épült Rókus-temetőkápolna is pestisjárvány után épült

nyúlik vissza, s megindítói közt ott találjuk azt a Harlikovics Andrást is, aki az új Rókus-kápolna megépítését is javasolta.

Az első kórház épülete a források alapján 1795-re készült el, s innentől kezdve nagyjából folyamatosan működött is, bár kezdetben viszonylag szerény intézmény volt. Idővel igény mutatkozott egy korszerűbb kórház felépítésére. Annak fényében különösen érthető ez a törekvés, hogy a kolera 1831-ben végigsöpört Európán – így Magyarországon is –, és igen sok halottat hagyott maga után.

Ezt követően a város lakossága gyűjtésbe kezdett (ismét, hiszen a korábbi épület felépítéséhez és üzemeltetéséhez is hozzájárultak a magánadományok), s erről már a sajtó is beszámolt: „Baja oct. 12kén: A' szenvedő emberiség nevében, hálálul azon kegyeskedők' névsorát ismértetjük, kik e' folyó évben a' bajai kórház pénzalapját öregbíteni buzgókodtak. Ezek közt kitűnőbbek: Antoch Károly tisztartó 12 fr. 30 xr. Arno Therézia 100 fr. Bende József pintér 12 fr. 30 xr; Bernhardt József asztalos 7 fr. 30 xr; Dendy Péter kereskedő 50; fr; Harold Ferencz 5 fr.; Klein Fülöp haszonbérő 100 fr.; Ocker Jozefa 20 fr; Modrics Katalin 600 fr.; Osztronics József szürszabó 50 fr.; Preis János asztalos 50 fr.; id. Schönberger András 10 fr.; Vegelein Anna hajadon 875 fr. adomány-és hagyományyal. Ugyanezen

jótevőnek javaiból végintézete következtében tavál jutott a' bajai, zombori, újvidéki', és szabadkai kórházakra egyenkint 1600 fr., melyet Markovics Antal kanonok 's vas-kúti plebánus mint a' végintézet teljesítője által is adott, a' fentebbi summa szabad intézkedésére hagyatva levéli. De a' városunkban létező jelesb czéhek sem hagyják partolatlanul a'kórintézet ügyét, mert a' gombkötő czéh adott 12 fr. 30 xrt; a' tímár 250 fr.; csizmadia 50 fr.; fazekas 25 fr.; kádár 100 fr.; asztalos és lakatos 200 fr.; kalapos 75 fr.; magyar szűcs 50 fr.; jésús és harisnya-kötő czéh 100 fr.; német varga 70 fr.; ács és kőműves czéh 100 fr.; mészáros czéh 100 fr.; német szabó 100 fr.; bognár és kovács czéh 40 fr.; mind v. pénzben."

Borovszky Samu nagyszabású munkájának (Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye, 1909.) Bajáról szóló részében a szerző, Magyarász Ferenc ekkorra, tehát 1836-ra teszi a kórház alapítását. Az említett szócikk az alábbi leírást tartalmazza: „A Rókus-utcában van a városi szegényház és a városi közkórház gyönyörű telepe. A kórháznak három palotaszzerű nagy emeletes épülete a fertőző pavillonnal, halottas házzal és gépházzal együtt, nagy parkszerű telepen fekszik, melyet mindenünnen magas vasrács vesz körül. Az első épületben van a sebészeti és belgyógyászati osztály 300 ágygyal, a második épület földszíntjén vannak a konyhák és gazdasági helyiségek, az emeleten a Megváltóról nevezett betegápoló apácák lakásai, középpütt igen csinos kápolnával. A harmadik az élő halottak emeletes kriptája, az elmeógyintézet, 160 betegre berendezve. A földszínten van a nők, az emeleten a férfiak osztálya.

A kórházat a jelenlegi igazgató-főorvos, Róna Dezső dr. 1908-ban Röntgen-laboratóriummal szerelte föl. A kórházat 1836-ban alapították. 1841-ben leégett, majd kibővívte újra fölépítették és 44 ágyra rendezték be. Mai

A Szentháromság tér névadó szoborcsoportja is a pestisre emlékeztet

impozáns alakját 1903-ban nyerte."

Bár az alapítás dátumát illetően a leírás tévedett, egyéb adatainak tekintetében nem: a XX. századra ez az újjáépült kórház is elavult, így azt ismét újjáépítették, ez alkalommal azonban már nem közadakozásból, hanem hitelből, melyet az I. világháború kitéréséig a város vissza is fizetett, így a háborúban megsérülteket, ezt követően pedig a spanyolnáthában megbetegedetteket már ebben az új épületben kezelték, mely a mai napig áll – a Pszichiátriai Osztály kapott helyet benne –, amelyet legutóbb 2014-ben újítottak fel.

Az intézményt használta is a közösség, ez kiderül az éves beszámolóiból, mely az Orvosi Hetilap c. folyóiratban jelent meg 1856-ban. Eszerint a következőképp állt a város a ragályos betegségekkel: „A kórmentő általában kímeletesebb volt. Váltó lázak nem dühöngtek, úgy az epelázak sem. Hagymáz többnyire utólagos alakú volt. Vérhas alig mutatkozott. Bőrkiütések járvánnyá nem fajultak. Cholera- eset nem fordult elő. Vad himlő nyugaton fekvő „Sz. János“ vizenyős külrszében egy házban Martius havában 4 gyermekben kiütvéen, a tehénhimlő-oltás azon a tájon azonnal gyorsabb fogantatba vétetett. A meglepett

gyermekeket oltatlanok és senyvesek voltak; egyik, a legsenyvesebb halál martaléka lön. A bujakor terjedőienek meggátlására a cs. kir. járás-bíró és városi hatóság által erélyes lépések tétetvén, a bujárdák elrontattak; a gyanús és fertőzött egyének az emberi társaságtól elkülönöztetvén. és a kórházba küldetvén, a bujakor dúlása megrikttatott.”
»Remete sz. Pál« kórintézetünkben ápolatott beteg .134; 34-el kevesebb mint 1855-ben. Az ápolatott betegek közt volt vidéki 74.” „A gyámosztályban ápolatott 23 egyén. A cs. kir. kerület börtönében volt beteg 259. Azok közül nyákos lázban szenvedett 60, azonban a baj hánytató és kesernyés szereknek csak hamar engedett. Júniusban a süly (scorbut) mutatkozott, - de elharapódzása meggátlására azonnal kellő intézkedés történt.”

Talán a három épület funkcióbeli különbségéből is látható, hogy a XVIII-XIX. századi ember már több irányból igyekezett megközelíteni a járványokat. Mivel a vallás ekkor még a mindennapi élet szerves része volt, természetes, hogy az Istentől kér enyhülést, így a járvány elmúltával szakrális helyet épít, illetve Szentháromság-szobrot állít. Másfelől viszont olyan intézményt hoz létre, mely alkalmas a betegek elkülönítésére, kezelésére, lehetőség szerint meggyógyítására. (Talán nem mellékes, hogy a kápolna és a kórház megújításának szorgalmazója ugyanaz a személy volt.)

A XX. századi járványoknak már nem épültek ilyen jellegű mementói, igaz, hogy a spanyolnáthát leszámítva nem is követeltek már az egyes betegségek annyi áldozatot, mint korábban. Bízom benne, hogy az idei év sem változtat majd ezen a tendencián.

A képek forrása:

Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye, 1909.

<https://bajaikepkek.hu/> ■

A bajai kórház a 20. század legelején

A koronavírus és a hálózattudományok 2.

1. ábra: A március 20-i adatok a koronavírusos megbetegedések számáról.

Hágen András – Dr. Jaloveczki József

■ Az írás első részében nagy léptékben bemutatam a vírusos megbetegedések kapcsolatát a hálózattudománnyal. *Barabási Albert-László* iskolapéldáján bemutatam a 2003-ban Hongkongból indult SARS-vírus árokfutását. Leírtam a koronavírus-járvány modelljének első részét, az ún. a „fogékony-fertőzött” modellt is.

Mindemellett van még olyan adat, amelyet nem hoztam nyilvánosságra, gondolván arra, hogy minél több matematikai képlet van egy írásban, annál inkább elveszi az olvasók kedvét. A helyzet komolysága miatt most kivételt teszek.

A legtöbb betegség esetében kezdetben a fertőzöttek aránya exponenciálisan nő, hiszen egy fertőzött kezdetben csak fogékony emberrel találkozik (lásd a koronavírus terjedését is). Minden egyes betegségnek, így a napjaink világjárványának is van egy karakterisztikus ideje, vagyis hány fogékonyra adja át a betegséget a fertőzött:

$$\tau = \frac{1}{\beta(k)} \tau = \frac{1}{\beta(k)} \quad (1)$$

Az előző cikkemből vett minták alapján az első esetben, amikor a k a kapcsolatsűrűség 50 fő, míg a β rátája 70%. Így a vírus ideje 0,028. A második esetben, amikor a kapcsolatsűrűség 15 fő, míg a betegség valószínűsége ebben az esetben 40%, akkor a karakterisztikus idő 0,16-os. Bizonyos idő elteltével egy fertőzött ember egyre kevesebb fogékony emberrel találkozik. Ezért nagy τ értéke esetén a fertőzöttek száma lelassul, vagyis az utóbbi, optimistább jóslat a legkézenfekvőbb, de sajnos a valóság nem minden esetben egyezik az analitikai értékekkel.

A fogékony-fertőzött-fogékony modell

A legtöbb kórokozót immunrendszerünk vagy a kezelés le tudja győzni. A koronavírus esetében ennél kicsit komplikáltabb a helyzet, de ne menjünk el a tény mellett, hogy bizony

nemcsak halottak vannak, hanem a betegség felépültek is. A fertőzöttek egy rögzített μ rátával meggyógyulnak, és ezzel ismét fogékonyvá válnak. Magyarországon jelenleg (az írás március végén készült – a szerk.) 7 gyógyult és 85 fertőzött van (1. ábra, 2020. 03. 20.). Így a ráta értéke 12,14.

Ismernünk kell a kórokozó reprodukciós számát is, vagyis a R_0 . Ez a szám adja meg, hogy egy fertőzött ember azon idő alatt, ameddig maga is fertőzőképes, átlagosan hány embert fertőz meg egy csak fogékonyokból álló népességben. A reprodukciós alapszám nagyon fontos, mert ezzel előrejelzés is készíthető a betegségből, jelen pillanatban a koronavírus-járványból.

Kiszámítása:

$$R_0 = \frac{\beta(k)}{\mu} R_0 = \frac{\beta(k)}{\mu} \quad (2)$$

Így a kapott eredmény 2,88 a reprodukciós alapszám az előző cikk legpesszimistább adatai alapján. A második, optimistább adatok alapján 0,49 lett.

A „fogékony-fertőzött-fogékony” modell azt mutatja, hogy némely kórokozó végigsöpör a lakosságon, mások viszont gyorsan eltűnnek. Hogy megértsük a két kimenetel közötti különbség okait, írjuk fel a kórokozó karakterisztikus idejét:

$$\tau = \frac{1}{\mu(R_0-1)} \tau = \frac{1}{\mu(R_0-1)} \quad (3)$$

Ebben az esetben a vírusra jellemző karakterisztikus idő a két megadott paraméterből követően a pesszimistább modell szerint 0,043, az optimistább modell szerint (-)0,16, vagyis az optimistább modell szerint gyorsabb lesz a járvány lefolyása, míg a pesszimistább szerint sokkal lassúbb.

A két egyenlet eredményét felhasználva azt szűrhetjük le, hogy ha a reprodukciós alapszám (R_0) nagyobb 1-nél, akkor a karakterisztikus idő (τ) pozitív, a járvány tehát népbetegség. Hiszen ha minden fertőzött ember

egynél több egészséges embert fertőz meg, akkor a beálló egyensúlyi állapotban a kórokozó terjed és fennmarad, tehát minél nagyobb az R_0 , annál gyorsabb a terjedés.

Ha a reprodukciós alapszám kisebb 1-nél, akkor τ negatív, és a járvány kihal. Hiszen ha a fertőzött egynél kevesebb embert fertőz meg, akkor a betegség kihal, és nem marad fent a populációban. Ebből következik, hogy a járványkutatók számára a legfontosabb paraméter a reprodukciós alapszám: egy új kórokozó felbukkanása esetén nyomban kiszámoljuk, hogy felmérhessük a probléma súlyosságát! Az emberiség története során számos kórokozó mutat nagy R_0 értéket, ebből következően mind nagyon veszélyes (1. táblázat).

BETEGSÉG	ÁTADÁS	REPRODUKCIÓS SZÁM (R_0)
Kanyaró	Cseppfertőzéssel	12-18
Szamárköhögés	Cseppfertőzés	12.17
Diftéria	Nyállal	6-7
Fekete himlő	Érintéssel	5-7
Gyermekbénulás	Szájon át	5-7
Rózsahimlő	Cseppfertőzés	5-7
Mumpsz	Cseppfertőzés	4-7
HIV/AIDS	Nemi úton	2-5
SARS	Cseppfertőzés	2-5
Influenza (spanyolnátha)	Cseppfertőzés	2-3
Koronavírus (Magyarország)	Cseppfertőzés	2-3 (optimális eset karantén esetén) ?

1.táblázat: Néhány alaposan tanulmányozott kórokozó reprodukciós száma (Barabási 2016, kiegészítette a szerző).

A fogékony-fertőzött-felépült modell

A legtöbb kórokozóval szemben az ember már bír immunitással, hiszen évei során át esett valamilyen betegségen, amelynek kódját az immunrendszerünk memorizálta, és meg tudja védeni saját magát a betolakodóval szemben.

Összefoglalás

A kórokozó jellemzőitől függően különböző modelleket alkalmazunk. Jelen esetben még a „fogékony-fertőzött” modellt alkalmazzuk. A feltüntetett értékek pusztán Magyarországra vonatkoznak, nem globális értékeket alkalmaztam, hiszen nincs akkora számítógépes kapacitásom, hogy képes legyek a világszerte dokumentált koronavírus eseteket leírni, így pusztán csak az internetről összeszedett ada-

tókból tudtam egy szösszenetet összeállítani, és analitikusan leírni a koronavírus járványt a modellekbe való integrálásával.

Ha esetleg valaki érez magában affinitást, és rendelkezésére állnak pontos adatok, akkor pontosan meg tudja becsülni, hogy globálisan milyen értékei vannak a vírusnak. A metódust már ismerik, hogyan kell számolni bizonyos értékeket, már csak kedves olvasóimra vár a feladat, hogy elvégezzék számításait globálisan.

Zárásként megjegyzem, hogy nem ez lesz a legutolsó járvány, amely az emberiséget sújtja, lesznek még ehhez hasonló nagy járványok. Nem szabad félvállról venni egy ismeretlen vírust sem, főképp annak tudatában, hogy Földünk egy globális hálózat, ahol az

országokat vagy kontinenseket átívelő utazás létfontosságú lehet, így nem marad semmi sem titokban, nem marad egyetlen betegség sem ismeretlen az emberiség előtt.

Ajánlott irodalom

Barabási A.-L. 2003: Behálózva. – Helikon Kiadó, 320 p.

Barabási A.-L. 2015: Villansások. – Libri Kiadó, 326 p.

Barabási A.-L. 2016: A hálózatok tudománya. – Libri Kiadó, 446.

Buchanan, M. 2003: Nexus, avagy kicsi a világ. A hálózatok úttörő tudománya. – Typotex Kiadó, 236 p.

Csermely P. 2005: A rejtett hálózatok ereje. – Vince Kiadó, 376 p. ■

Az 1931-es országgyűlési választások előkészületei

Sarlós István

■ A mai modern, digitális technika segítségével is nagy munkát jelent az országgyűlési képviselőválasztások előkészítése és zavartalan lebonyolítása. A 20. század első felében már a választások előtt egy évvel elkezdtek a választói névjegyzékek összeállítását, majd korrigálását és ellenőrzését. Minden törvényhatóságnak volt központi választmánya, amelynek ez volt az elsődleges feladata. Az 1931. június 28-30. között tartott parlamenti választásokra a választói névjegyzéket 1930 első negyedévében állították össze. A választói névjegyzék összeállítása az 1925. évi XXVI. törvénycikk alapján történt, amely gróf Bethlen István miniszterelnök 1922-es választójogi rendeletének a törvénybe foglalása volt. Az összetett, cenzusos választójog elnyújtotta és megnehezítette a választmány munkáját. A bajai választmány a jegyzék elkészültéről jegyzőkönyvet készített, és ezt postázták utána az országos szervek felé.

„6886/ kig. [közigazgatási] 1930.

Készült Baja város központi választmányának 1930. évi április hó 17. napján d.e. [dél-előtt] 11 órakor a városi székház kistanácstermében tartott üléséből.

Jelen vannak: dr. Puskás Dezső, elnökhelyettes, előadó és jegyző, dr. Madarász Lajos.

Tagok: Klein Rezső, Klauber Lajos, dr. Makray László, Tomasics Gyula, Babity József, dr. Fehérvári Dezső, Keller Mátyás.

Elnök. A határozatképesség megállapítása után az ülést megnyitja.

Előadó ismerteti részletesen az összeíróküldöttségek munkájának eredményét, bemutatja a névjegyzék tervezetét és a kihagyottak, – újonnan fölvettek külön jegyzékét, azokat elfogadásra ajánlja és jelenti, hogy a névjegy-

zék-tervezet másolatát 1930. márc 31-én az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalnak megküldte. Jelenti még, hogy a törvényben írt munkálatok ezideig határidőre mind elkészültek.

A központi választmány tagjai a tervezetet, valamint a kihagyottak és újonnan fölvettek névjegyzékét az előadói részletes ismertetés után betekintették, azokat jóváhagyták és ennek megfelelő ideiglenes névjegyzékek elkészítését a központi választmány elrendelte.

Elfogadta a központi választmány a csatolt hirdetményt és azt közzé tenni rendelte, valamint a házakhoz kifüggeszteni.

Elnök. Fölvívása után a tagok kijelentették, hogy az előadottakat jóváhagyólag tudomásul veszik, és hogy semmi észrevételük, előterjeszteni valójuk nincs. Ezután elnök az ülést berekesztette.”

Az elkészült névjegyzéket ezután a városban a hirdető táblákon közzétették, valamint lehetőséget biztosítottak ezek lemásolására

is. A városháza 31-es helyiségében május 16. és június 14. között lehetett a jegyzékeket megnézni, délelőtt 8-12 óra között. A jegyzékekkel kapcsolatos felszólalásokat május 30-ig kellett megtenni írásban. A felszólalásokat beérkezésük után csatolták a névjegyzékhez, így azok is nyilvánosak lettek. A felszólalásokhoz tartozó észrevételeket június 14-ig kellett benyújtani az előzőekhez hasonlóan írásban.

H i r d e t m é n y .

Baja város központi választmánya az 1925. évi XXVI to. 38 §-a alapján közzé teszi, hogy Baja város országgyűlési képviselőválasztóinak 1931. évre szóló ideiglenes névjegyzékét és a kihagyottakról készített névjegyzékét a városi kiadó hivatalban /városi székház földsz. 31 szu helyiségében/ 1930. évi május hó 16-tól június 14-ig bezárólag közzé teszi ki, ahol azok mindennap d.e. 8-12 óráig betekintheők és mindenki által lemásolhatók.

Az ideiglenes névjegyzékbe történt jogosulatlan fölvetel ellen bármelyik választó, a kihagyás miatt azonban csak maga az érdekelt szólhat fel.

A felszólalásokat május hó 16-tól ugyane hónap 30-ig bezárólag írásban lehet benyújtani.

A felszólaló tartozik felszólalását indokolni és mellékelni, illetőleg bemutatni azokat az okirati bizonyítékokat, amelyeket be tud szerezni.

Azokra a bizonyítékokra pedig, amelyeknek megszerzése az egyének nem állhat módjában, akként köteles felszólalásában utalni, hogy azok feltalálhatók vagy beszerezhetők legyenek. A felszólalás olyan változásra is alapítható, amely az összeírás óta állott elő. A felszólalásban új bizonyítékok felhozhatók.

A felszólalást a központi választmányhoz kell intézni és a városi székház emelet 4 számú hivatalos helyiségében benyújtani.

A felszólalások benyújtásuktól kezdve 1930. június 14-ig bezárólag a névjegyzékekkel együtt közzé kell tenni és azok a névjegyzékekre vonatkozólag fent ismertetett helyen és időben mindenki által betekintheők és lemásolhatók.

A felszólalásokra mindazok, kiket a felszólalás joga megillet, május 16-tól június 14-ig bezárólag írásban észrevételeket nyújthatnak be.

Baja, 1930. évi április hó 17-én.

Baja város központi választmánya.

„Az élet nagy ajándéka, hogy a hobbim és a hivatásom találkozhatott...” Farkas Attilával intézményvezetésről, közéleti szerepről, gasztronómiáról, régi és új kitüntetésekről

■ *Interjúalanyom többszörösen elismert egykori pedagógus, „örökös” iskolaigazgató, aki igazi nyugdíjasként hangoztatja, hogy semmire sincs ideje. Az utóbbi időben azért némileg visszavett aktivitásából, a korábbiaknál kevesebb társadalmi megbízatást vállal, több funkciójáról mára lemondott. FARKAS ATTILÁVAL, a (jelenlegi nevén) Bajai Szakképzési Centrum Bányai Júlia Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája egykori intézményvezetője, a gasztronómia elkötelezettjével beszélgettünk, akinek az Erdei László Honvéd Alezredes Alapítvány a közelmúltban ítélte oda a Baja Város Hírnevéért díjat.*

Zalavári László

- 1944-ben születtem Baján, és már a szüleim is bajainak vallhatták magukat, hiszen fiatal korukban kerültek a városba. Édesapám, Farkas Ferenc majdnem pályakezdő pedagógusként jött ide, és nyugdíjazásáig a Türr István Szakközépiskola tanára volt; édesanyám, Lantos Ilona közgazdasági végzettséggel köztisztviselőként dolgozott. Két testvérem volt. Nővérem, Piroška is folytatta édesapánk hivatását, pedagógus lett, nyugdíjazásáig szintén a Türrben tanított közgazdasági szaktárgyakat. Bátyánk, a Balázs Béla- és Magyar Örökség-díjas B. Farkas Tamás más utat választott, rendezőként végzett a színművészetin, és művészeti rendezőként egész pályáját a televízióban töltötte. Engem minden a városhoz köt, a gyermekkor, az iskolaévek. A III. Béla Gimnáziumban érettségiztem, majd felvettem az ELTE Természettudományi Karára, biológia-földrajz szakra, ahol 1967-ben diplomáztam. Pályaválasztásomat két dolog motiválta. Az, hogy pedagógus lettem, szinte természetes volt számomra, édesapám rendkívüli hivatás-szeretete, elkötelezettsége, a pályához való sajátos kötődése okán. A szak párosítása pedig érdeklődési körömmel függ össze: mindig is szerettem a várost és környékét, a vizeket, a Sugovicát, a Dunát, a holtágakat, a természetet, így adta magát, hogy ezt a területet válasszam. Az egyetemen a víz egy kicsit visszaköszönt, hidrobiológiával foglalkoztam, szakdolgozatomban a Ferenc-csatorna élővilágát vizsgáltam, akkor még némileg szokatlan, ökológiai megközelítésben. Tanulmányaim végeztével egyértelmű volt, hogy hazajövök, hiszen édesapám – ahogy annak idején mondta – „továbbszolgált” azért, hogy a katedrát fiának adhassa át, így pályakezdő tanárként én is a Türr Szakközépbe kerültem.

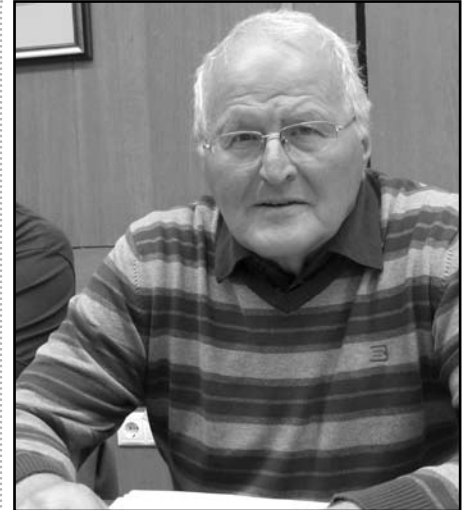
- Nehéz volt édesapád nyomdokaiba lépni?

- Nem volt könnyű dolgom, mert édesapám nagyon magasra helyezte a mércét, és tudtam, hogy ezt nem léphetem túl. Apám rendkívüli

egyéniség volt, igazi magyar ember, sajátos pedagógiai érzéssel, humorérzékkel, színészi adottságokkal – mindez sajátos tiszteletet eredményezett számára. Ezért megfogadtam, hogy igyekszem megközelíteni, és hál' Istennek kaptam ehhez lehetőséget és bizalmat. Fiatal tanárként is számos feladatot, megbízást kaptam, és vezetőként is dolgozhattam. Voltam menzafelelős, tanulószoba-felelős, az országjáró diákok körének vezetője, fotószakkör vezetője. Más feladatok mellett rövidesen az ifjúsági szervezet vezetését is rám bízta, amit jó szívvel végeztem, és azóta visszatekintve is őszintén tudom vállalni azokat az éveket, hiszen nagyon sok hasznos, jó dolgot tudunk akkor, abban a közösségben végezni. Nagyon sok értékes diák járt oda, ráadásul abban a szerencsés helyzetben volt részem, hogy kiváló, jól ötvöződő pedagógusközösségbe kerültem, még találkozhattam a régmúlt nagy tanáregyéniségeivel, ugyanakkor az idő tájt, '67-től történt egy jelentős generációváltás a Türrben, így remek fiatal kollégákkal is együtt dolgoztam.

- Mikor és miért váltottál mégis munkahelyet?

- 1982 tavaszán váratlanul ért a felkérés, hogy vállaljam el a Bányai Szakközépiskola igazgatói állását. (Ekkor még nem volt pályázati rendszer.) Egy-két nap gondolkodási időt kaptam. Felejtethetetlen 15 évet töltöttem a Türrben, ezért is volt nehéz a döntés. Jól éreztem magam az iskolában, jó nevelőtestületben dolgozhattam, és igazgatóm, Kvala Ferenc jóvoltából sok megbízást, feladatot kaptam. Munkámat elismerték és meg is becsülték. Ebben az időben a Türr és a Bányai még ugyanabban az épületben működött, így jól ismerem a bányais tantestületet is. A köztisztviselőként álló Bonczos Miklós igazgatótól – aki a továbbiakban nem vállalta a vezetői feladatokat – kértem tanácsot. Őszintén elmondta, mit lát problémának, és hogy a város részéről nem kap elég támogatást. Útmutatást adott,

Farkas Attila

és biztatott, hogy fogadjam el a felkérést. A nevelőtestülettel is folytattam egy tájékozódó, kollegiális megbeszélést, és miután ők is arra kértek, hogy vállaljam el az igazgatói megbízást, döntöttem. Döntésemet nagyban befolyásolta, hogy érzelmileg is több szállal kötődtem a Bányaihoz. Édesanyám a jogelőd Papp-Váry Elemérné Női Felső Kereskedelmi Iskolának volt hajdan a tanulója, nővérem is ide járt, és édesapám is tanított óraadóként az iskolában. Több barátom és kollégám is itt dolgozott. Végül 1982 augusztusától neveztek ki a Bányai Júlia Kereskedelmi Szakközépiskola és Szakmunkásképző Iskola igazgatójává.

- Kinevezésed után komoly kihívásokkal/feladatokkal kellett megküzdened.

- Igazgatóként először az iskola áldatlan körülményein kellett javítanom, mivel a diáklétszám miatt délelőtt és délután is zajlott a tanítás, ráadásul több helyen, pl. kollégiumi tanulószobákban, a Tóth Kálmán Szakközépben, a Frankel Leó Gimnáziumban és a szakmaközi termeiben is. Ennél fogva jelentős volt a nevelőtestületi fluktuáció is. A két műszakos oktatást idővel sikerült kiváltani, de a megsztottságot nem. Rövidesen – a járási tanácsok megszűnésével – megcsillant a remény, hogy végre önálló iskolaépülete is legyen a Bányainak. Merésznek tűnő elképzelésünket a jogszabályi változások is segítették, és a város akkori vezetője, dr. Kincses Ferenc is támogatta, hogy az egykori megyeháza, majd Járási Tanács épülete lehessen a Bányai végleges otthona, melyet egy akkori párthatározat szerint csak közművelődési, közoktatási célra lehetett felhasználni. Több lépcsőben, az aka-

dályokat legyőzve, ez végül meg is valósult. A művelődési központ egy része is ott volt, és felmerült az is, hogy az egész az övék legyen, de végül a Bányai győzött. Először '85-ben a második emeletet kaptuk meg, ahová a szakmunkásképző rész került át, majd az első emelet átépítése után sikerült a szakközepes osztályokat is áthozni, és '88-tól már az egész „ház” az iskola kezelésében volt. Szakaszonként lehetett létrehozni azt az intézményt, amely már megfelelt az oktatási elvárásoknak, míg végül kiköltöztek a még ott lévő irodák, intézmények, így pl. a földhivatal is.

A Bányai az 1923-ban alapított női felsőkereskedelmi iskola jogutódjaként évtizedeken keresztül csak kereskedelmi szakmai képzést folytatott. A vendéglátóipari szakmunkásképzés csak az ötvenes évek derekától indulhatott el, korlátozottan. Amikor 1982-ben a Bányai élére kerültem, már kiemelten fontos lett a vendéglátóipari képzés is. Az ekkor még részben működő vállalati kabinetek mellett-helyett meg kellett teremteni a gyakorlati képzés iskolai feltételrendszerét is, így már 1987-ben – központi támogatással – kialakítottunk egy többfunkciós tankonyhát és – éttermet, amely egy később teljes körűvé vált vendéglátós tanegység bázisa lett. Két év múlva létrehoztuk a felszolgáló (pincér) kabinetet, majd 1992-ben a város megvásárolta a Vasvári Pál utcai cukrászüzemet, és átadta az iskolának. Végül '97-ben újabb korszerű, minden igényt kielégítő tankonyhát is sikerült építenünk.

Súlyos gondként jelentkezett közben, hogy biztosítani kellett az oktatás feltételeit a kereskedelemben is, mivel a társadalmi-gazdasági átalakulások után megszűntek a kereskedelmi nagyvállalatok, így eltűntek az oktatás bázisai. Ezek helyébe saját kezelésben meg kellett teremteni az új lehetőségeket, így az iskolán belül alakítottunk ki élelmiszer- és vegyiárkabinetet, hozzá kapcsolódó szaktantermeket, pénztárgéptermet, így a folyamatos háttérrel ebben az átalakuló időszakban is tudtuk biztosítani. (Azért amit tudtunk, megtartottunk a régi kapcsolatokból is.) A képzés tartalma is változott, ennek kialakításában a Bányai is részt vett. Folyamatosan alkalmazkodnunk kellett a változó kor aktuális kihívásaihoz, így a tananyag is módosult, az ún. korszerű tartalmú kereskedelmi képzésekbe bekerültek pl. a vállalkozói ismeretek. A vendéglátásnál is az éppen jövő divatok, trendek határozták meg, hogy milyen irányba kell változnia a szakmának.

A 90-es években sikerült az intézményhez csatolni egy 3000 négyzetméteres területet, amelyet parkosítottunk, sportpályának építettünk át, és itt lett volna hely tornacsarnok létesítésére is, amely a tanulókon kívül a városrész lakosságát is szolgálta volna, ám ez sajnos nem valósult meg. Az épület átalakí-

tása tervszerűen zajlott, hogy megfeleljen a kor folyamatosan változó követelményeinek, így a tetőtérben is kialakítottunk új szaktantermeket. Két helyünk, az étterem és a patinás díszterem az iskolán túli célokat is szolgált és szolgál azóta is, ünnepi összejövetelek, közösségi és kulturális rendezvények színtere, kihasználván a szabad kapacitást. *(Egyebek mellett ott szokta tartani a Bajai Honpolgár évszázó ünnepi vacsoráját is – a szerk.)*

– Nem volt éles váltás egy egészen más típusú intézmény élére kerülni?

– Az, hogy egy teljesen másfajta, vendéglátós iskola élére kerültem, nem okozott komoly gondot, mivel korábban a Türrben is sok mindent el kellett vállalnom, a biológia-földrajz mellett más tárgyakat is tanítottam, melyek valamilyen formában kapcsolódtak a régi szakközépiskolához. Az újabb ismeretek elsajátítása azzal az előnnyel járt, hogy az a 10-15 tantárgy, amelyet addig tanítottam, egyfajta integrálódást is eredményezett ismeretanyagában, és az átképzések révén a világnézetünk alapjai, bevezetés a filozófiába tárgyak is kicsit változtattak látókörömről, szemléletemen.

A gyorsabb alkalmazkodásban a véletlen is segített, mivel alaptermészetemből adódóan kötődöm a gasztronómiához. Családunk minden tagja szeretett és tudott is főzni, sütni. A gasztronómia szeretete és tisztelete mindig is meghatározó volt nálunk. Persze régen nem gasztronómiának neveztük, de főzés, sütés, az ételek-italok kifinomult élvezete, a vendégfogadás komoly szerepet kapott a családi összejövetelek és az összetartozás erősítésében.

A család legfiatalabbjaként kezdetben kicsit háttérbe szorultam ezen a téren, de édesapám segített, többször jelezte „gyere, kisfiám, ma délután miénk lesz a konyha” – és azóta is fontos számomra az ételek és italok elkészítése. Még aktív munkálkodásom idején is a kapcsolódást, feltöltődést, kreativitást és sokszor a sikerélményt jelentette számomra.

Az élet nagy ajándékának tartom, hogy a sors egy kereskedelmi, vendéglátós iskolához irányított, így a hobbi és a hivatás szerencsésen találkozhatott. Iskolavezetési munkám során a vendéglátás terén is sok mindent meg kellett tanulnom, de „ragadt” is rám számos ismeret. Természetesen a tanulás, a képzés, továbbképzés – amit a minisztérium, a Kereskedelmi és Iparkamara, a Magyar

Életszakaszának párjával a Bajai Honpolgár évszázó ünnepi vacsoráján

Nemzeti Gasztronómiai Szövetség biztosított is számomra – volt a legfontosabb. Itthon és külföldön is szerezhettem szakmai ismereteket, tapasztalatokat. A legfontosabb azonban a gyakorlat. A gasztronómiában is gyorsan változik, átalakul sok minden. Új trendek, új divatok, új nyersanyagok jelennek meg, és folyamatosan korszerűsödik a technológia is. Én azonban továbbra is nagy tisztelője vagyok és maradok is a hagyományos, tradicionális értékeknek.

A tanéletterem és a pincérkabinet kialakítása során a Kereskedelmi Minisztérium segítségével kerültem először kapcsolatba a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetséggel. A 90-es évektől tagja lettem a Szövetségnek, és rendkívül sok segítséget kaptam nemzetközi és hazai szaktekinélyektől. A déli régió elnöke, Németh József is sok segítséget és támogatást nyújtott az iskolának. Elnökhelyettesként jómagam is bekapcsolódtam a Szövetség és a déli régió munkájába. Éveken keresztül itthon és külföldön is számtalan gasztronómiai bemutatót, rendezvényen zsűriztem, értékeltem, illetve bemutatókat, előadásokat tartottam.

Terveink között szerepelt az idegenforgalmi képzés beindítása is, ezért részt vettem a Vendéglátó Bácska Egyesület létrehozásában, néhány évig elnöke is voltam. A Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség (MNGSZ) munkámat többször is elismerte. Gasztronómiai Érdemérmek (2000, 2007) mellett szövetségi zsűritagnak választottak, majd az éttermi kultúra fejlesztéséért Schnitta Sámuel-díjat kaptam, végül 2015-ben a gasztronómiáért végzett több évtizedes munkámért Életműdíjban részesültem.

A Szövetség megbízásából fontos feladatom volt szakmai programok szervezése (Baja halászléfőző bajnoka verseny, népi tájjellegű ételek főzőversenye). Magyarország első borlovagrendje, az 1976-ban Baján megalakult Pax Corporis programjait is segítettem ceremóniamesterként, kancellárként.

Mint minden bajainak, nekem is szívügyem a bajai halászlé, a lékultúra, a helyi gasztrokulturális értékek őrzése. Ezért is vettem részt három örökös halászléfőző bajnokkal a *Bajai Halászléfőző Bajnokok Klubjának*, majd *Egyesületének* létrehozásában.

- *Szinte rekord ideig, 26 éven keresztül voltál igazgató. Nem volt sok ez? Egyáltalán hogy bírtad, mi motivált ennyi ideig?*

- Úgy gondoltam, hogy két vezetői ciklus alatt a fenti célok megvalósíthatók. Arra nem gondoltam, hogy 26 évig igazgató maradok. Hogy mi motivált? A folyamatos feladatok, az újabb és újabb kihívások, és mindvégig éreztem a támogatást és a nevelőtestület tiszteletét. Nagyon jó közösségben dolgozhattam, és mindig örömmel mentem be a munkahelyemre.

- *Azóta sem szakadtál el az iskolától, visszajársz a nyugdíjas találkozókra, ünnepségekre, visszahúzza a szíved.*

- Életem meghatározó részét a Bányában töltöttem. Nagyon összetartó, jól felkészült nevelőtestülettel és vezetőtársakkal dolgozhattam. Büszke lehettem a közösen elért eredményeinkre. Kereskedelmi szakelméleti képzésben országosan kiemelkedően jegyzett volt iskolánk. A vendéglátás területén és a szakmai gasztronómiai rendezvények révén is egyre inkább ismert és megbecsült lett a Bányai. A közös munka, a közös emlékek és sikerek, a nehézségek leküzdése természetessé teszik, hogy nyugdíjba vonulásom óta, 12 év után is a bányais közösség tagjának érzem magamat. Nagy öröm számomra, hogy a megújuló és változó iskolavezetéssel is kollegiális, sőt mondhatom, baráti a kapcsolatunk. Valóban visszahúzza a szívem, s mivel mindig meghívnak, úgy érzem, kötelességem a rendezvényeken, ünnepélyeken és a baráti összejöveteleken részt venni.

- *Egy másik iskolához, a Bajai Szentistváni Általános Iskolához is jó kapcsolat fűz.*

- Ez természetes, hiszen már több mint 30 éve Szentistvánon lakom, mára befogadtak, a fiam is itt járt iskolába. Ismerem a nevelőtestületet, és az intézményt hosszú évekig igazgató *Osztrogonác Józsefet* a barátomnak mondhatom. Az iskola által szervezett sok rendezvényen vettem részt, előadásokat tartottam a gazdagimnázium keretében rendezett estélyen, közös programokat is szerveztünk. Elindítottuk a Márkó-napokhoz kötődő *Szentistváni ízek* főzőversenyt, bormustrát. Több alkalommal felkértek, hogy ünnepségek és szakmai rendezvények alkalmával főzzek a nevelőtestületnek, illetve a vendégeknek. A szentistváni prélóknak is állandó résztvevője voltam-vagyok. A sok közös program, élmény miatt természetes, hogy „befogadott” szentistvániként kötődöm az iskolához.

- *Nyugdíjasként a gasztronómia tölti ki éle-*

tedet, vagy azért elfoglald magad mással is? Elég sok társadalmi megbízatásod volt-van. Mi az, amiben még részt veszel?

- Szinte hihetetlen, de már 16 éve elértem az akkori nyugdíjkorhatárt, és már 12 éve aktív nyugdíjas vagyok, s azóta hangoztatom azt – sok sorstársamhoz hasonlóan –, hogy „semmi-re nincs időm”. Társadalmi megbízatásaim, feladataim (önkormányzati képviselő, bizottsági tagságok, hungarikum bizottság stb.)

az utóbbi időben az élet természetes rendje szerint csökkentek. Nemrég mondtam le a *Bajai Honpolgár Alapítvány* kuratóriumi tagságáról és további 3 alapítvány elnöki, illetve titkári megbízásról. Az országos vizsgáztatási névjegyzékből is töröltettem magam. Maradt még bőven feladatom így is. A kiskunhalasi székhelyű *Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakember Képzésért Alapítvány* elnöki tisztségét még ellátom, és a *Kereskedelmi és Iparkamara* szakértőjeként még dolgozom. Új feladatok is megtaláltak. Egy éve elnökhelyettesként bekapcsolódtam a *Városvédő és – Szépítő Egyesület* tevékenységébe, ahol kiemelt feladatom a kapcsolattartás az oktatási intézményekkel. Ezek mellett az időmet családi házunk nagy kertjében, szőlőjében, gyümölcsösében töltöm, ezek folyamatosan sok munkát adnak. Néha már-már túl sokat is, mert családi okokból sokat ingázom Baja-Szeged-Balatonkenese között.

- *Pályafutásod alatt sok szakmai elismerésben volt részed, emellett három alkalommal is kaptál városi kitüntetést, ami azért nem gyakori. Legutóbb márciusban a Baja Város Hírnevéért díjat ítéltek oda Neked.*

- Az első önkormányzati kitüntetés, a Baja Városáért, őszintén meglepett, hiszen nem gondoltam, hogy még aktív koromban megkapom ezt az elismerést. Jólesett, de úgy vélem – és ennek az átadáskor is hangot adtam –, hogy ez sokaknak szól, a családtagoknak, és elsősorban a kollégáknak. Azaz a bányais közösségnek, a mindenkori diákoknak, azok munkája eredményének, valamint azon vendéglátósoknak-kereskedőknek, akik részesei voltak a képzésnek. Összességében talán több elismerést is kaptam, mint amennyit megérdemeltem. Persze örülök, és megtisztelő számomra, hogy szeretett szülővárosom, Baja már eddig is több kitüntetésben részesített (*Baja Városáért, Baja Oktatásáért, Baja Közszolgálatáért*). Büszke vagyok a megyei *Pro Educatione* elismerésre és természetese-

Halfőző bajnokok között

sen a sok szakmai és közéleti kitüntetésre is, főleg a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség Életműdíjára.

A mostani *Erdei László-emlékdíj Baja Város Hírnevéért* – őszintén mondom – nagyon meglepett. Különleges ez a díj számomra, mert civilek kezdeményezésére, javaslatára egy független kuratórium döntött róla. Tudom azt, hogy ebben az emlékdíjban benne van sok-sok kiváló kollégám, barátom munkája, ez az ő elismerésük is. Köszönöm szépen! Egész életemet Baján éltem le, öt éves budapesti egyetemi éveim alatt is mindig hangoztattam, hogy bajai vagyok és az is maradok. Idős koromban is megismételve hangoztatom, hogy Baja sokat adott nekem, és én tartozom Bajának.

- *Családi helyzetéről mit osztasz meg a nyilvánossággal?*

- Szentistvánon élünk családi kertes házban a fiammal. Sajnos már több mint 20 éve megözvegyültem. Feleségem, *Ikotity Erzsébet* testnevelő tanárként a Türrben dolgozott, 1981-ben kötöttünk házasságot, de sajnos fiatalon, 1999-ban meghalt, így tizenhét éves *Attila* fiammal egyedül maradtunk. Jelenleg több éve párkapcsolatban élek *Korpa Katalinnal*, de önállóságunkat megtartva a párom Szegeden, én Baján lakom. Ingázunk, sok időt töltünk együtt, és éljük a szépkorúak életét. A fiam vállalkozóként kertépítéssel, kertgondozással foglalkozik.

Sajnos az idő kereke gyorsan forog. Fájó szívvel meg kellett barátkoznom azzal, hogy a közelmúltban sok szerettünktől el kellett búcsúznunk, decemberben Piroska nővéremtől is, de vannak még jó barátok, ismerősök, vannak célok és feladatok is – ha pedig egészség van, akkor minden van. Reménykedem, hogy a mostani vírusos veszélyhelyzet elmúlik, és talán egy új világ, más világ kezdődik utána, az emberiség rádöbben arra, hogy csak egyetlen Földünk van, és azt tisztelnie, becsülnie kell! ■

Az osztrák-magyar haditengerészet első világháborús bajai hősi halottai

Krámlí Mihály

■ Az első világháború idején az osztrák-magyar haderőben a hadsereg helyett a haditengerészetben szolgálni valósággal felért egy életbiztosítással. A Monarchia első világháborús veszteségeit illetően a különböző statisztikák egészen eltérő adatokat közölnek. A bevonultak számát 8,1 és 11,1 millió közé teszik, a halottakét 900 ezer és 1,5 millió közé, míg az eltűntekét 330 és 800 ezer közé. Még ha a legkedvezőbb adatokat nézzük is, annak, aki a haditengerészetbe vonult be, hétszer nagyobb esélye volt élve hazatérni, mint annak, aki a hadseregbe került. A háború során a császári és királyi haditengerészetben mintegy 56 ezren szolgáltak, a halottak és az eltűntek együttes száma 992 volt. A flotta esetében az eltűnés gyakorlatilag egyet jelentett a halállal. Az osztrák-magyar haditengerészet veszteségei nemcsak a hadseregéhez mérten voltak alacsonyak, hanem más, európai hadviselő államok haditengerészeihez képest is. Ennek az az elsődleges oka, hogy néhány ritka kivételtől eltekintve a Monarchia nem vetette be a haditengerészeit a szárazföldön, míg ez más hatalmak esetében sokkal gyakrabban előfordult.

Bár, mint említettük, a hadsereghez képest a flotta maga volt az életbiztosítás, a halált azért ott sem lehetett teljes bizonyossággal elkerülni. A veszteségek a Monarchia minden szegletéből érkezőket érintették. Egy, a már a háború után *Sachsenfeldi Dietrich Richárd* által készített, és a legépelését követően még sok helyen kézzel kiegészített lista szerint a fent említett 992 személy közül 313-an voltak magyarországi honosságúak. E listában két bajai illetőségű hősi halott haditengerész található. Egyikük *Ljubjanics* (egy másik lista szerint *Ljunjanics*) András, aki a *Zenta* cirkáló 1914. augusztus 16-i elsüllyesztésekor esett el, másikuk *Schönstein Ármin*, aki az U 16 tengeralattjáró 1916. október 17-i elsüllyesztését követően vesztette életét.

A haditengerészet fegyvernemei közül árnyaiban a legnagyobb embervesztéséget a tengeralattjárók és a tengerészrepülőök szenvedték el, ugyanakkor abszolút számban az egyszeri legnagyobb veszteséget a cirkálók. A *Zenta* elsüllyesztésével rögtön a háború elején az osztrák-magyar flotta elszenvedte háborús embervesztésének 18%-át. A cirkáló fedélzetén tartózkodó 15 tiszt, valamint 309 altiszt és tengerész közül egy tiszt, továbbá 173 altiszt és tengerész halt hősi halált, köztük a bajai illetőségű *Ljubjanics András* IV.

A *Monarchia* U-10-es tengeralattjárója (*Schönstein Ármin* egy hasonlóan szolgált)

osztályú matróz. Az osztrák-magyar haditengerészetben az I. osztályú matróz jelentette a legalacsonyabb altiszt rendfokozatot, a II-IV. osztályú matrózok voltak a rendfokozat nélküli legénységi állományúak.

1895-ben a delegációk megszavazták a haditengerészet számára három, úgynevezett védett cirkálót. Ezek feladata a felderítés, valamint a torpedónaszád-flottillák támogatása volt, emellett békeidőben diplomáciai missziók végrehajtása. A három cirkáló közül az elsőt 1896-ban kezdték építeni, 1897-ben bocsátották vízre, és 1899-ben állt szolgálatba. Építésükkor született döntés arról, hogy a kisebb osztrák-magyar cirkálókat a továbbiakban csatákról nevezik el, így ez az egység az 1697-ben vívott csata után a *Zenta* nevet kapta. Két testvérhajója az *Aspern* és a *Szigetvár* volt. A 97 méter hosszú, 11,7 méter széles cirkáló vízkiszorítása 2350 tonna volt, 8000 lóerős gőzgépeivel 21 csomós (1 csomó=1,852 km/h) sebességet ért el. Fegyverzete 8 db 12 cm-es és 8 db 4,7 cm-es ágyúból, valamint két torpedóvetőből állt. Övpáncélja nem volt, csak egy páncélozott úgynevezett védfedélzete a vízvonal magasságában, ezért is nevezték ezt a típust védett cirkálónak. Szolgálatba állítása után a Távol-Keletre vezényelték, ahol 1900-ban részt vett a kínai boxerlázadás leverésében. A harcokban a cirkáló parancsnoka, *Eduard Thomann von Montalmar* fregattkapitány is életét vesztette. A cirkáló 1904-ig diplomáciai missziókat hajtott végre, majd ezt követően az Adrián szolgált. 1913-ban a scutari válság idején részt vett Montenegró blokádjában. Az első világháború előestéjére a *Zenta* és testvérhajói a 27-28 csomós sebességre képes gőzturbinás cirkálók megjelenése miatt már teljesen elavultak. Az 1914-es flotafelkészítési programban megszavazták azt a három cirkálót, mely a *Zenta*-osztályt nyugdíjazta volna, de a háború kitörése után már építésüket sem kezdték meg.

A hármass szövetség 1913-as haditengerészeti egyezménye egy nagy európai háború kitörése esetén az egyesített olasz és osztrák-magyar flotta támadó hadműveleteivel számolt a franciák ellen. Az olasz semlegesség deklarálását követően a Monarchia haditengerészetének egyedül kellett szembenéznie a nyomasztó túlerőben lévő francia flottával. A háború előtt a teoretikusok a tengeren egy második Trafalgart vártak, és a francia flotta parancsnoka, *Augustin Boué de Lapeyrère* tengernagy úgy érezte, a Földközi-tengeren rá vár ez a feladat, az osztrák-magyar haditengerészet szétzúzása egy döntő csatában. E szándéktól vezérelve a francia flotta 1914. augusztus közepén megjelent az Adria bejáratánál.

1914. augusztus 6-án Montenegró hadba lépett a központi hatalmakkal szemben. Augusztus 8-án a Cattaróban álmószó *Zenta* és *Szigetvár* cirkáló lötte Antivari (Bar) kikötőjét, majd 10-én a Monarchia blokádját vette az apró királyságot. Miután a Cattaróban lévő erők száma elégtelen volt, a blokádot csak nappal lehetett fenntartani. A blokádszolgálatot felváltva a *Zenta* és a *Szigetvár* látta el rombolók és torpedónaszádok kíséretében. Azon a végzetes augusztus 16-i napon a *Zenta* és az *Ulan* romboló volt a soros.

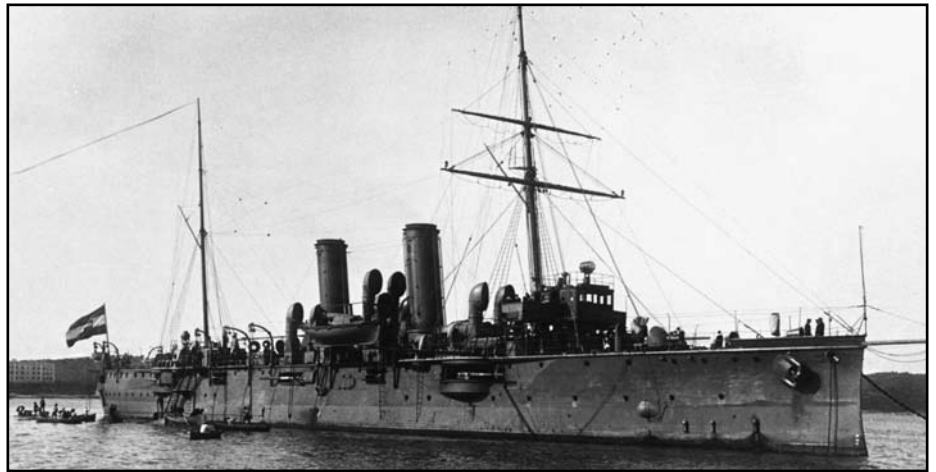
A két osztrák-magyar egység a kora reggeli órákban éppen Antivari és a Menders-fok között hajózott délkeleti irányban, amikor délnyugatról füstoszlopokat pillantottak meg. Rögtön tudták, hogy ez csak a közeledő francia flotta lehet. *Paul Pachner* fregattkapitány, a cirkáló parancsnoka azonnal visszafordította a kis köteléket, és teljes sebességgel északnyugati irányba indultak. Hamarosan nyugaton újabb füstoszlopok bukkantak fel. Pachner közelebb húzódtott a montenegrói parthoz, miközben parancsot adott az *Ulan*nak, hogy nagyobb sebességét kihasználva törjön át. A romboló 28 csomós sebességre gyorsított, és az ellensé-

ges tűzben végül sikerült áttörnie. Az ekkoriban már csak maximálisan 20 csomó elérésére képes *Zenta*-nak eleve semmi esélye nem volt erre. A kicsiny osztrák-magyar cirkáló szó szerint elsöprő túlerővel találta szembe magát: a *Courbet*-osztály két dreadnoughtja, valamint a *Danton*- és a *Patrie*-osztály hat-hat régebbi csatahajója közeledett, könnyebb egységek kíséretében. A francia hajókat brit részről egy páncélos cirkáló és egy romboló egészítette ki.

Reggel 8:30-kor a francia zászlóshajó, a *Courbet* két, a cirkáló orra elé leadott lövéssel jelezte, hogy adja meg magát, mire Pachner a kis lobogódsz felvonásával jelezte, hogy felveszi a harcot. A francia csatahajók hamarosan tüzet nyitottak, és a következő közel egy órában mintegy 500 nehézgránát lőttek ki a cirkálóra. A *Zenta*, amíg lövegei harc képtelenné nem váltak, viszonozta a tüzet. A hajó 9 órakor a találatok következtében mozgásképtelenné vált. 9:20-kor Pachner elrendelte a süllyedő cirkáló elhagyását. Miután egyetlen csónak sem maradt épségben, ezt csak úszva lehetett megtenni. Pachner már a vízből észrevette, hogy néhányan még maradtak a tatfedélzeten, ezért visszafordult, és leparancsolta őket a hajóról. A *Zenta* felvont lobogókkal 9:40-kor elsüllyedt.

A *Zenta* elsüllyedését követően a francia-brit kötelék Málta irányába távozott, meg sem kísérelve menteni a túlélőket. Később a franciák és britek egymásra mutogattak, megpróbálva a másokra tolni a felelősséget ezért a nem éppen dicsőséges magatartásért. A *Zenta* túlélői ötórányi úszás után érték el a partot, ahol montenegrói hadifogságba kerültek. Innen 1916 januárjában, Montenegró elfoglalása után szabadultak. Az elsüllyedést követően az első becslések kevesebb áldozatról szóltak, a számukat szeptember-október folyamán sikerült pontosítani. A cirkálón tartózkodó 15 tisz és 309 legénységi állományú közül egy tisz és 173 legénységi állományú halt hősi halált. E listából azt is tudjuk, hogy a személyzetből 4 tisz és 93 legénységi állományú volt magyar honos, közülük 53 legénységi állományú veszítette életét. Míg a háború folyamán a későbbiekben egyes ütközetekről készültek olyan jelentések, melyekből tudható, hogy az egyes személyek pontosan mikor és milyen körülmények között estek el, a *Zentáról* ilyen nem készült. Ennek következtében Ljubjanics András halálának pontos időpontjáról és körülményeiről nem tudunk semmi közelebbit.

Mint már fentebb említettük, arányaiban a tengeralattjárósok és a tengerészrepülők szenvedték el a háború során a legnagyobb veszteségeket. Ez nem csoda, hiszen ezek minősültek a leginkább „veszélyes üzemnek”, ráadásul a relatíve kisszámú személyzet mellett ezeket vetették be a leggyakrabban. A Monarchia 27

Az 1914. augusztus 16-án elsüllyesztett Zenta cirkáló

tengeralattjárójából kilencet veszített a háború során. Szigorúan önkéntesek közül válogatott személyzetükből 95-en haltak hősi halált, közülük 13-an voltak magyar honosak. Közéjük tartozott az U 16 tengeralattjáró elsüllyesztésekor vízbe vesztett két tengerész is, egyikük a bajai Schönstein Ármin távírázmester volt. A távírázmester (Telegraphenmeister) rendfokozat az őrmesteri rendfokozatnak felelt meg.

A nagyobb európai hatalmak közül a Monarchia utolsóként kezdett tengeralattjáró-flottilájának kiépítésébe. Mintegy kísérleti jelleggel 1907-ben rendelt meg a haditengerészet két-két tengeralattjárót három különböző típusból. Az 1911-es flottafejlesztési program korszerű, nyílttengeri tengeralattjárók beszerzését is tartalmazta. Ennek alapján 1913-ban végül Németországban rendeltek meg öt, 800 tonnás tengeralattjárót. Bár hazai gyár is versenyben volt a megrendelésért, végül egyedül az ár döntött. Ekkor még nem gondolták, hogy e döntés következményeként a Monarchia egészen a háború végéig nem fog rendelkezni egyetlen nagy és korszerű tengeralattjáróval sem. A háború kezdetén az osztrák-magyar haditengerészet csak a korábban épült hat, kicsi és korszerűtlen tengeralattjárót birtokolta. A németek az öt, náluk épülő tengeralattjárót novemberben lefoglalták. 1915 tavaszán végül sikerült a németekkel megállapodni a pótlásukról: a Monarchiának öt kis, partvédő tengeralattjárót adtak át, melyeket szétszerelve, vasúton szállították az Adriához. Az első szállítmány az U 10 és U 11, a második az U 15, U 16 és U 17 jelzést kapta. E tengeralattjárók közül kettő süllyedt el, az U 16 1916. október 17-én, az U 10 pedig 1918. július 9-én. Utóbbi kiemelték, s megkezdték a kijávitását.

Az U 16 az UB I típusba tartozott, a brémai Weser Művekben épült. Vízkiszorítása a felszínen 127, a víz alatt lemerülve 142 tonna, hossza 27,8 m, szélessége 3,1 m volt. Egy 60 lóerős dízelmotorral és egy 120 lóerős villanymotorral rendelkezett, melyekkel a fel-

színen 6, a víz alatt 9 csomós sebességet ért el. Fegyverzete két 45 cm-es torpedóvetőből és egy 3,7 cm-es ágyúból állt. Összeszerelését követően 1915. október 6-án állt szolgálatba. Az U 16 parancsnoka 1915. november 18-ától az elsüllyesztéséig *Orest Ritter von Zopa* sorhajóhadnagy volt.

Az U 16 1915 decembere és 1916 márciusa között több alkalommal javítás alatt állt. 1916 áprilisának végén torpedót indított a francia *Fourchet* rombolóra, de elvétette. A romboló két vízibombát dobott a tengeralattjáróra, de az sértetlenül megmenekült. Májusban az albán partok előtt torpedót lőtt ki egy olasz gőzösre. Máig tisztázatlan, hogy sikerült-e végül elsüllyesztenie. Június folyamán az U 16 újra javítás alatt állt. Augusztus közepén az Otrantói-szorosban megtámadott egy francia rombolót, de torpedója ismét célt tévesztett. Szeptember-októberben kompasszhiba miatt többször meg kellett szakítania őrzőratát. Október 11-én kicserélték az elromlott kompasszt, és még aznap este Cattarából kifutott utolsó útjára.

1916. október 17-én hajnali 3 órakor az albán vizeken cirkált, amikor egy közeledő gőzöst pillantottak meg (az olasz *Bormida* csapatszállítót). Hamarosan megláttak egy rombolót is (*Nembo*). Az U 16 3:48-kor lemerült, Zopa azt tervezte, hogy mindkét hajót megtámadja. Először a rombolóra lőtt ki egy torpedót, mely úgy tűnt, hogy talált. Ezután ráfordult a gőzösre, és elindították a második torpedót. Nem sokkal azután, hogy a torpedó elhagyta a vetőcsövet, hatalmas ütés érte a tengeralattjárót. A mai napig nem lehet pontosan tudni, hogy mi történt, a különböző források ellentmondanak egymásnak. Az bizonyos, hogy a *Bormida* nem kapott találatot, a *Nembo* viszont elsüllyedt. Egyesek szerint a gőzös, mások szerint a romboló legázolta a tengeralattjárót, vagy a süllyedő romboló fedélzetén lévő vízibombák robbantak fel.

Az U 16-nak sikerült még a felszínre emelkednie, de megállapították, hogy a sérülés végzetes. Zopa utasította *Szelke Árpád* fregatt-hadnagyot (hagyatékát a Közlekedési Múzeum őrzi) a titkos iratok megsemmisítésére, majd elrendelte a tengeralattjáró elhagyását. *Szelke* fregatt-hadnagy ellenőrizte, hogy mindenki távozott a süllyedő U 16-ról. Bár magát a süllyedést a teljes, 16 fős személyzet épségben túlélte, végül mégis két személyt vesztek. Először a gyenge úszó *Kemény Ferenc* torpedómester merült el. Schönstein

Ármin sokáig a parancsnok mellett úszott, de egyszer csak ő is eltűnt. A többiek sikeresen partot értek, ahol később olasz hadifogságba kerültek. Kemény Ferenc holttestét még aznap megtalálta egy olasz romboló, az albániai Valonában (Vlore) temették el. Schönstein Ármint viszont örökre elnyelte az Adria.

Források és irodalom
Hadtörténelmi Levéltár VII. (Personalia) 82. Dietrich Richárd
Balla Tibor: Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai részvétele a scutari válság rendezé-

sében. In: Hadtörténelmi Közlemények 110. évf. (1997) 3. sz.

Csonkaréti Károly: Gyorsmerülés. Az osztrák-magyar haditengerészet tengeralattjáróinak története 1907-1918. Zrínyi, Budapest, 2007.

Kiss Gábor: Az első világháború veszteségi adatainak kezelése a világháborútól napjainkig. In: Levéltári Szemle 64. évf. (2014) 4. sz.

Merényi-Metzger Gábor: A Zenta cirkáló személyzete 1914. augusztus 16-án. In: Hadtörténelmi Közlemények 122. évf. (2009) 3. sz. ■

Emlékek a hódoltságkor végi Bajáról és környékéről

Pap Evelin – Szabó Zsolt

■ Egészen a közelmúltig nem sok esetben volt lehetőség régészeti kutatásokra Baja belvárosában, a hajdani városmag területén, az elmúlt néhány évben azonban a nagyobb földmunkával járó beruházásoknak köszönhetően Baja késő középkori és kora újkori történelme számos új adattal gazdagodott. A 2018-as, *Cs. András Réka* vezette, látványos régészeti feltárás az Attila és Batthyány utca kereszteződésében zajlott. A munka során egy egész kifazék, a kerámiaanyagon és állatcsontokon kívül több impozáns lelet, pl. egy csontból faragott, késő középkori zsebnapóra felső része, egy középkori hálonehezék, egy sütőharang töredéke, emberi maradványok, szép állapotban megmaradt vas és bronz tárgyak, növényi és – szövetmaradványok, valamint keltező érmék is napvilágot láttak.

2019 legvégén, illetve az idei év elején egy sarokkal arrébb, az Attila utca és a Galamb utca találkozásánál a korábbihoz képest jelentősen nagyobb felületen ismét feltárás zajlott. A frissen megtalált leletek alapján ez a terület valamikor a hódoltságkori város muzulmán negyedének része lehetett. A mélyítés során számos objektum, köztük főként gödrök és házak foltjai rajzolódtak ki. Nagy mennyiségű kerámiát és állatcsontot, köztük egész, még anatómiai rendben fekvő birkavázakat, őzko-ponyát, csirke- és halcsontokat, tojásmaradványokat gyűjtöttünk össze. Egy nagy méretű malomkő töredéke és egy szemetesgödörből embercsontok nem anatómiai rendben, hanem másodlagosan bedobált helyzetben jelentkeztek. Égett gerendák maradványai között, egy ugyancsak szemetesgödörnek használt objektumból ép török kori edények között került elő az egyik legszebb és leglátványosabb tárgy: egy láncra fűzött, nagyméretű, bronz délszláv/balkáni mellédísz. A ritka lelet valószínűleg egy módosabb család tulajdonát képezte. Az ásatás révén a temérdek kerámiatöredékek, sütőharang-töredékeken és egész edé-

nyen, füles korsókon, fazekakon, tálakon, mázas szűrőkanálakon kívül salak-, üveg- és vastöredékekkel, vas-késekkel gyarapodott a Türr István Múzeum régészeti gyűjteménye. Előkerült többek között egy-egy török kori vas kézigránát, vaspatkó, vaskulcs, bronz könyvkapocs, cseréppipák, ólomgolyók, lemezfejes bronz gyűrű, de egy szép kályha hajdani koronapárkány-dísz-töredéke is a legkiemelkedőbb leletek közé sorolható. Egy kemencét és egy kutat is kibontottunk; előbbi egykori boltozata beomlott, alján egy megújított sütőfelület-réteget is megtaláltunk. Egy nagyméretű, cölöpszervezetes épület nyomait is teljes terjedelmében megfigyeltünk, ennek betöltésében gabonamagvakat is találtunk, több gödröt pedig gyékénnyel/náddal-sással bélelhettek körbe. A maradványok alapján az állatcsontok vonatkozásában az akkori állattartási és táplálkozási szokásokhoz, a magvak kapcsán pedig pl. a növénytermesztési szokások megismeréséhez kerülhetünk közelebb.

Örömmre több keltező pénzüremét is leltünk a török korszaktól egészen a 18–19. századig terjedő időszakig. A város területéről korábban előkerült török érmékről, ezüst *akcsékről* eddig nem volt tudomásunk. Ezek az akcsék elszámolási fizetőegységként sokat szerepelnek a defterekben (*a török adójegyzékekben – a szerk.*). Szerepük elsősorban a török hadseregnek járó zsold kifizetése kapcsán volt jelentős, azaz zsoldpénz volt. A feltárás során talált legkorábbi akcsék 1574-ből, *III. Murád* uralkodásának idejéből származnak. Murád apja után került trónra, és uralkodását öt if-

Bronzból készült, láncos, délszláv mellédísz a Galamb utcai feltárásból

jabb testvérenek megölésével kezdte, uralkodása alatt már mutatkoztak jelei a birodalom hanyatlásának. A török kor legapróbb érméi közül is előkerült egy *kirpik*, azaz körülnyírt akcse, melynek átmérője alig 6 mm. A fizetőeszközt *Ibrahim* szultán verette 1640-ben, rajta arabul fedezhető fel az alábbi felirat: *Ibrahim szultán Ahmed kán fia – győzelme legyen döntő, veretett Konstantinápoly Allah 1049-ben.* Ibrahim nyolc éves uralma alatt hozott intézkedései a birodalom hanyatlását egyre siettetették. Hogy pazar udvartartásának költségeit fedezhesse, rendkívüli eszközökhöz nyúlt: elárúsította a legbefolyásosabb és legmagasabb hivatalokat. Végül saját janicsárjai lázadtak fel ellene, ami halálát eredményezte. A visszaélések és a korrupció visszafordíthatatlanul elharapózott, ami még tovább gyengítette a birodalmat. Innen már egyenes út vezetett a magyarországi török uralom végéhez. A törökök Baja városát 1686-ban adták fel, és önként vonultak el, a várost császári csapatok vették birtokba. Ezután még egy sikertelen ostrom erejéig (1687-ben) a törökök visszatértek. Ennek az ostromnak az emléke lehet az az 1687-es *mangír*, melyet *II. Szulejmán* uralkodása alatt vertek, ez az

ásatás során előkerült török érmék legfiatalabbika. A török visszatérés veszélyének az 1699. évi karlócai békeszerződés vetett véget. Hogy a békeszerződésig a határ védelmét a császárság biztosítsa, behódoló rációkat fogadtak fel katonai szolgálatra. Cserébe nem zsoldot, hanem kiváltságokat kaptak. A Bácska vidékét, illetve az egykori Pest vármegyét egészen Soltig végigfosztogatták. Kegyetlenkedéseik még a bécsi udvart is elborzasztották. Talán ebbe az esemény sorba illenek bele a feltárás során, a törmelékrétegben talált, összedobált emberi vázcsontok, melyek erőszakos pusztítás nyomait vetítik elénk.

Ennek a rácjárásnak is nevezett időszaknak a borzalmaikat tükrözik az alábbi idézet sorai: *„...ne jöhessen által a pogány rácz, s a falukat ne rabolja, amint minekelőtte idejöttem volna, 4 falut felraboltak: a Duna mellett Bátát, Szekcsőt is az én jószágomot felverték, az embereket mind, még a gyermeket is levágták, kettőt megsütettek. Már vallottam kárt majd 6 ezer forintig; a feleségem csak egy ingbe szaladt Pécsre. Ennek oka a volt, hogy a mely ráczok meghódultak s protectionalisok volt: azokra elébb bátai, szeremlei, kalocsai, sárközi parasztság rémüdvén, azokat levagdalták, kínozták, mindenekből kiforgatták; erre nézve ők is a magyarokon tromfot ütettek...”* (Hellepront János levelének részlete a környékünket ért rác támadásokról)

Ugyancsak ide köthető az a 74 darabos éremlelet-együttes, melyet Bajától alig 7–8 km-re, az érsekcsanádi határban találtunk meg a közelmúltban, 2020 márciusában. Az érmék között 3 db tallért, 7 db 2/3-ad tallért és 64 db XV krajcáros érmét jegyezhetünk. Ezeknek az 1632 és 1696 közötti évszámokkal vert ezüstöknek a súlya átlagosan 28 g, 15–17 g, valamint 5–6 g volt. Az érméken I. Lipót császár, IV. Fülöp spanyol király, V. Lipót osztrák főherceg, illetve egyéb fejedelmi és hercegi rangú előkelők arcképei láthatók. A pénzek nagy többségét Körmöcbányán, Kassán, Pozsonyban és Bécsben verték, de találunk közöttük prágai, sziléziai, karintiai, grazi, mainzi, türingiai, belgiumi, tiroli, holsteini vagy éppen lübecki vereteket is. Valószínűsíthetjük, hogy a török kiűzését követően a bécsi udvar által gerjesztett, Baja környékét is érintő, magyarok-rácok közötti nemzetiségi ellentétek miatt bekövetkezett vérengzések során került, illetve maradt a földben kincs. Ennek a vagyonnak az árértéke dr. Búza János gazdaságtörténész, nyugalmazott egyetemi tanár tanulmányaiból következőleg a 17. század végén nagyjából 5 tehén árával ért fel. Ennyi szarvasmarha értéke napjainkban is kb. 2–3 millió forint között lenne.

Külön érdekesség, hogy a legutóbbi, Galamb utcai feltárás során nemcsak hódoltságkori, hanem jóval korábbra keltezhető emlékeket is felfedeztünk, hiszen előkerült egy római

Az Érsekcsanád határában fellelt tallérlelet-együttes a megtalálás pillanatában

korra datálható érme és egy árok is, mely a szarmata megtelepedést jelzi számunkra Baja területén.

A bajai Türr István Múzeum nevében szeretnénk hálás köszönetünket kifejezni műszeres kollégáinknak: Szabó Zsoltnak, Dömötör Józsefnek és Juhász Péternek, akik segítségükkel hozzájárultak ahhoz, hogy a fent említett leleteket feltárjuk, és azok ezentúl a bajai Türr István Múzeum gyűjteményét gazdagíthassák. (A két szerző a Türr István Múzeum régésze, illetve műszeres kutatója – a szerk.) ■

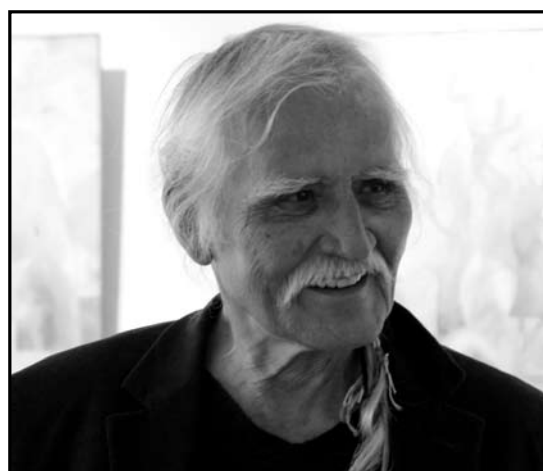
A kék madár kalitkája voltál: Nemes István, isten veled!

*„A madarak is messze szálltak,
üres az erdő, fekete,
zörög az erdő, el kell mennem,
elmegyek én is messzire!
Puha füvekből fészket raktam,
lebontottam puha kis fészkeket,
lerontottam puha kis házamat,
puha házamat elcseréltem!
Immáron minden csillagával
egész égbolt én fészkeket, házamat!
- szólott szava az ég alól.
De a madár nem volt sehol.”*
(Pilinszky János)

N. Kovács Zita

■ Nem várta meg a nagycsütörtököt, a madárka elszállt, messze repült. A tavasz él, lüktet, lélegzik, levelezik, rügyezik, szépségbimbók fakadnak belőle, s ha egy kicsit közel hajolunk hozzá, lelünkben nyújtózkodni kezd a szépség felismerése, mint István meleg kályhafényben elterült macskája. „A megfeythetetlen titkokat hajtsuk el, és csak

a jelen pillanat szépségét keressük! Legalább azokat a rózsákat szakítsuk le, amelyek sietős földi utunkon felénk hajolnak, és szívjuk magunkba illatukat!” – sokszor tanácsolta ezt nekünk. Ma már csak a falakon függő képeinek keretéből lép elő az ember, a festő, a jó barát, akit néhol élesebben, néhol kissé homályosan látunk. Mély látású, őszinte, egyszerű szavú művész volt. Nem divat és nem iskola híve: a tiszta, nagyszerű és meztelen természet és művészet rajongója. Nem csatlakozott hangos szavú csoportokhoz, nem kötötte magát állandó ecsetjáráshoz, egyénisége és művészete mégis minden képéből sugárzott. Gondosan, szeretettel ült le minden témájához, és a festőből csakhamar rajongó lett: beleélte magát a pillanatba, a természet színakkordjaiban gondolatá és lélekkel oldódott fel, túlradó rokonszenvvel simogatta a vásznat, a papírlapot, mint

Nemes István (1947–2020)

doromboló macskája hátát. Nem másolt hidegen és üzletszerűen: művész és modell között felolvadt minden számítás, minden őszintétlenség. A bajai Nagy István Művészeti Egyesületről 2012-ben Karáth Imre készítette dokumentumfilmben így vallott hivatásáról,

hitvallásáról: „Szolgája vagyok ennek a dolognak – nem mondanak nekem meg mindent. Amikor kész a kép, én is rácsodálkozom, mint más. Valójában nem használom az agyam alkotáskor. (...) Én ide hazajárok, a bajai évek bele vannak szőve az életembe, a festményeimbe. (...) Amikor Bajára jöttem, nem akartam embereket festeni, mert a háború kiábrándított belőlük, akkor a madarakat festettem – mert ők repülhettek minden határon át. Nekem nagyon korlátozott lett a mozgásterem, azért is hagytam el a szülőföldem. Egyfolytában az újat, a változást keresem...”

Nemes István 1947-ben született Hódságon (Szerbia) szülei harmadik gyermekeként. Édesapja, Nemes Antal könyvnyomdájában szeretett bele a tiszta fehér papírba, a könyvekbe. A Duna, Gombos, Bácsordas, az árterek világa volt gyermekkorának, kalandozásainak, madarászásainak végtelen birodalma. Mindig a kalandok vonzották, de házuk udvarán is szerette eltölteni az időt, szívesen tanult a kertben, s ez a kettősség (a nagyvilágban és a kis faluban is otthon lenni) élete végéig elkísérte őt. A gimnázium elvégzése után Belgrádban építészetet, erdészetet, majd Újvidéken festészetet tanult, képzőművészeti rajztanári diplomát szerzett. Az 1960-as évek végén a tengerről, Izlandról, egy dán lányról álmodozott, végül a hódsági gimnáziumban, később Mácsván lett rajztanár.

Nemes István 1969-től rendszeresen kiállító művész volt, aki egyéni és alkotócsoporthoz közös kiállításával bemutatkozott Magyarországon, Erdélyben, Szlovéniában, Olaszországban, Németországban, az Egyesült Államokban, Svájcban is. Tagja volt a *Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének*, a *Magyar Vízfestők Társaságának*, a Műhely Egyesületnek, a *9+1 Nemzetközi Művésztelep Mesterműhely Csoportnak*, a bajai Nagy István Művészeti Egyesületnek.

Az 1980-as években, 1994-ig az újvidéki *Magyar Szó* grafikai szerkesztőjeként dolgozott, 1990-től az első független hetilap, a *Napló* munkatársa lett, ahol *Szombathy Bálint* és *Tolnai Ottó* munkatársa volt, s közben a Tankönyvkiadónak is folyamatosan illusztrált. *Mikes György* biológus ekkor kérte fel a készülő *Vajdaság enciklopédiájában* megjelenő vajdasági madarak rajzolására. Nemes István madárfestészete megszületett. A gyermekkor idéz, nyomdagépekbe alámerülő fehér papírlapok immár kócsagok, hóbaglyok, egerészölyvek és vízimadarak fészkelő helyeivé váltak.

Miután húga és édesanyja Milánóba költözött, 30 éven át (édesanyja, majd húga haláláig) gyakran volt úton Milánó és Újvidék között. Megtanult olaszul, itáliai művészekkel ismerkedett meg, barátságot kötött egy

Szardínián élő szobrászművésszel. A Jugoszláviában kitért háború miatt feleségével, *Farkas L. Zsuzsával* 1994-ben úgy döntöttek, hogy Magyarországra, Bajára költöznek. A város szeretettel fogadta, befogadta őket, s ezután innen folytatódtak vándorlásai.

Munkamódszere egyszerű volt. Keresgéléssel kezdődött, amely nála nem egyfajta spekulatív folyamat volt. Nem volt benne szerepe szépen fogalmazott elméletnek, különösebb gondolati absztrakciónak. A képet alkotó elemeket, formákat (fák, bokrok, madarak, fű, fa, széna, homok, egy-egy utcarészlet, néhány állati ember, emberi állat ironikus, szarkasztikus képe) gyakran véletlenszerűen, primer élmények alapján találta meg, például azért, mert szépek vagy érdekesek, fontosak voltak számára. Olyan volt, mint a gyermek, aki délutáni csavargásaiból talált kincseivel tért haza. Nemes István nagy keresgélő volt, jókora mennyiséggel bírt szeretett kincseiből. Ezután a formák összeépítése következett. Itt elsősorban az organikus egységre ügyelt. Mindig elbűvölte a teremtett világ pusztasága. Kompozíciói nincsenek kicentizve, mégis összefogottak. Ezt azzal érte el, hogy finom, vékony, érzékeny ecsetvonásai követik a formák hajlatait, vagy éppen organikus rendszert hoznak létre fehérben tartott vonalakkal. Kompozíciói többnyire fesztelenek, állandó jellemzőjük az intimitás, az esendőség és személyesség. Ez a személyesség az idő múlásával egyre nagyobb teret nyert alkotásaiban.

Nemes István életpályáján négy fontos periódus váltja egymást. Az első korszakot az 1990-es évek végéig „hagyományosan” Nemes István-i madárképek alkotják. A második ciklusban, az ezredfordulót ölelő években a madarakat felváltó angyalkép-sorozatok születtek meg. Ezzel mintegy párhuzamosan indulva, 2000-2015 között készültek a selymes papírra festett kompozíciók, a légies, lebegő, patyolat tisztaságú, mégis *Tóth Menyhért*-i mélységeket bejáró alkotások. Negyedik, utolsó korszakában mesebeli tájak, sziklás vidékek, szárnyas angyalkák, elveszett kiskutyák, tündérlen földszagú, bolyhos növények, fényes tollú madarak, éles hangú kakasok, titokzatos tájak világát, ösvényeit tárta fel előttünk. Nemes István takarót terített a rétre, az életteré,

leheveredett és figyelt. S nemsokára erdei manók, madarak és angyalok, ecsetjátékok és álomképek borították be somogyi otthonát. Száraz akvarell technikával készített alkotásainak legmegérintőbb vonása személyességük. Mindegyik a művész belső világának szubjektív közegéből fakad. Egyszerre furcsa és ismerős rajtuk minden: kicsit álomittas, kicsit nosztalgikus, kicsit elmúlt, kicsit visszavágyott, kicsit reménykedő. A Nemes-képek láthatatlan csomagként cipelik magukkal múltjukat, rejtélyes kapcsolataikat, az alkotó kéz álmainak terhét.

Nemes István életműve őrzi és megmutatja, hogyan lehet egyetlen életbe sűríteni, amire kíváncsiak vagyunk. Megőrzi számunkra, hogyan keresett, kutatott, szenvedett, szeretett, s szerette volna minél jobban megközelíteni és megörökíteni a szépséget. Új utakat keresett, amelyek hamarabb elvezetnek az örökkévalósághoz. Formák után kutatott, amelyek tökéletesebben adják vissza a művész lelkét az alkotásban. A csoda ebben az, hogy amíg ez a keresés, ez az izgalmas kutatás, sóvárgás, akarás örök, a szépség maga folyton változik. Nemes István egész életében ezt az öröké változó, sokunk számára megfoghatatlan szépséget kereste. S a megtalált szépségben a világ végső tanulságát, az élet, a művészet célját.

Nemes István alkotásainak újra és újra vizsztatérő színhelye az az égi és földi világ amely száz-és százezernyi halott, élő és eljövendő embert magába fogadott már. Egy időtlen, lelki táj újratemtése ez fűből, fából, esőből, szélből. Zöld virradatból, amelyben a fűszálak még épp csak sejteni kezdik életüket. Madárdalból, angyalszárnyakból, csendszaggból – a teremtés hangtalan robajából, ahová Nemes István 2020. április 8-án hazatért. Drága Barátunk, nem búcsúzunk, csak a viszontlátásig búcsút intünk Neked. *(Az írás bővebb változatát honlapunkon olvashatják – a szerk.)* ■

Ami megmaradt

Szünder Dezső

■ Hát, eltelt ez a húsvét is... Egyedi volt, különleges, olyan, amire még talán sokáig emlékezni fogunk, de nem szívesen említjük majd életünk legkellemesebb emlékei közt. A felelősen gondolkodó ember ünnepe ebben az évben csendes, befelé forduló, elgondolkodó, meditatív volt. A nagypéntek utáni feltámadás öröme most mintha csendesebb, visszafogottabb lett volna. Mindez nem csupán az egyházi közösségben volt tetten érhető, hanem a mindennapjainkban is. Mintha a mindenáron a legszebb sonka és legolcsóbb tojás utáni vad vágyakozásunk is alábbhagyott volna. Személy szerint örülök annak, ha így volt, és a fizikai jólétünkön, jóllakottságunkon túl lépve inkább a bensőnkkel törődtünk, és még jobban esne, ha mindez így is maradna, tartós lehetne. Mert ettünk-ittunk eddig is, vészhelyzet idején is, és holnap és azután is ezt fogjuk tenni, akkor pedig mit is, miért is hajszolnánk?

Egy valami mégis hiányzott ezen az ünnepen: azon emberekkel való találkozás, akik nem egy háztartásban élnek velünk. A szülők, testvérek kérdése, hogy mikor jöttök ebédre, a rokonok érdeklődése, hogy ugye, benéztetek hozzánk is kicsit? Ezek a pillanatok idén nagyon sokunk életéből maradtak ki. Csak abban bízhatok, hogy nem sok ilyen lesz; jó lenne hinni abban, hogy ez volt az utolsó ilyen húsvétunk. Hogy így lesz-e, azt csak az előttünk álló idő fogja megmondani.

Éppen e sorok írása közben látom a szomorú, ám a figyelmet megragadó statisztikai számokat: minden 10 igazolt betegre egy haláleset jut. Ijesztő, elgondolkodtató szám ez. Arra ösztönöz, hogy – ha lehet – még jobban vigyázzak magamra, a körülöttem élőkre.

A húsvét előtti időszakban két alkalommal is jelent meg cikk írásom a város portálján (baja.hu) a vészhelyzetben való táplálkozásról. Ehhez kapcsolódó „folytatásként” engedje meg a Kedves Olvasó, hogy itt is szóljak néhány szót erről a témáról.

Napjainkban – magam a vészhelyzet előtti időkből is így gondoltam – egyre inkább felértékelődik az a szemlélet, hogy azt, ami a miénk, becsüljük meg, ne hagyjuk kárba veszni. Igaz ez a táplálkozásunkra is. Ennek két előnyös oldala is lehet számunkra: az egyik, hogy amit egyszer megvásároltunk, abból mindent felhasználunk otthonunkban, a másik pedig, hogy ennek eredményeképpen megtakarítunk egy-két boltlátogatást, ami napjainkban igencsak ajánlott.

A húsvéti sonka és kalács kapcsán soha nem lehetek elég okos. Hol kevés lesz a mennyiség, amivel készülök, hol pedig talán egy kicsivel több a kelléténél. Talán nem vagyok egyedül azzal, hogy ünnep előtt mindannyian biztonságból inkább többet vásárolunk ezen ételekből. Aztán eljön a kedd meg a szerda, amikor még ugyan kicsit nehezen, de eszünk belőle, de ha még mindig marad, akkor vajon mit is kezdünk vele? Én sokáig elégedélnék a sonka-tojás-kalács szerelmi háromszögben, de tartok tőle, nem sokan vannak így. De mi is legyen a megmaradt sonkával? Senki nem gondolhatja komolyan, hogy a manapság már nem olcsó termék maradékát nemes egyszerűséggel kihajítja a kukába. Ugye, Önök sem teszik?

Mit kezdünk tehát a maradékkal? Először is tartsunk egy-két nap szünetet, amikor nem eszünk sonkát. Aki okosan, felelősen vásárolt ebből a termékből, és a parasztsonkát választotta a gyorsérlelt, kötözött, olykor sonkának nem is nevezhető szörnyűségek helyett, annak nincs félnivalója: egy hozzáértő által előkészített, megfelelően sózott, érlelt sonka jól megfőzve, hűtőben, alaposan lezárva gond nélkül eláll. Ha egy-két nap után újra szemünk elé kerül, kezdetünk azon gondolkodni, mit készítsünk belőle. A legegyszerűbb, ha felszeleteljük, és egy szelet finom kenyérral megesszük. Aki ennél többre, de legfőképpen másra vágyik, mint amit az ünnepek során tett, készítsen belőle pitét! Hazánk és Olaszország gasztronómiája után rögtön a franciák következnek, a pite pedig talán a legnagyobb egyszerűbb étel, amit tőlük „kaptunk”. Könnyen, rizikómentesen készíthető; lehet édes, sós, a hozzávalók remekül variálhatók egy recepten belül is: számtalan érv sorakozik tehát amellest, hogy a maradék sonkából pite készüljön.

Ez alkalommal elmarad a hozzávalók részletes leírása. Kérem, legyenek kreatívak, alakítsák a receptet saját szájuk íze szerint! Az elmúlt hétvégén valamiért még meg szerettem volna idézni a húsvétot, amikor a recept készült, ezért az én verziómba torma és mustár is került, de ez Önöknek természetesen nem kötelező.

Vegyünk egy 30x40 cm-es tepsit, alaposan vajazzuk ki az alját és az oldalát is. Fogjunk 350 g lisztet, szitáljuk át. Használjuk kedvenc lisztünket, legyen az fehér, teljes kiőrlé-

sű, rozs vagy ezek tetszőleges arányú keverékei. Keverjük össze fél csomag sütőporral, kockázzunk bele 250 g jéghideg vaját, adjuk hozzá 1 tojás sárgáját, és gyúrjuk össze, amilyen gyorsan csak tudjuk, kézzel egy gombóccá. Ha 2-3 perc után sem áll össze a tészta, akkor adjunk hozzá 1-2 evőkanál jéghideg vizet, de csak apránként. A gombócot kissé lapítsuk le, tegyük a kivajazott tepsibe, és kézzel nyomkodjuk bele egyenletes vastagságban, kerüljön az oldalára is. Tegyük a közepére 30 dkg szárazbabot vagy kerámia sütőgolyót nehezeknek, vagy csak egyszerűen szurkáljuk meg alaposan villával. Tegyük a 200 °C-ra előmelegített sütőbe 5 percre. Ha letelt az idő, vegyük ki a nehezeket. Daráljunk le vagy vágjunk nagyon apróra 300-350 g főtt, füstölt sonkát. Karikázzunk fel 3-4 db újhagymát, vékony karikára a zöldjével együtt, vagy használjunk 1 db közepes méretű vöröshagymát apróra vágva. Egy nagyobb tálban verjünk fel 4 tojást + 1 tojás fehérjét (amit a tésztakészítésnél szétválasztottunk). Keverjük bele 1-1 evőkanál reszelt, ecetes tormát és mustárt, borsozzuk alaposan. Adjuk hozzá a felaprított sonkát, hagymát, 2 gerezd reszelt fokhagymát, 2 púpos evőkanál tejfölt és 150 g trappista sajtot reszelve, végül 4 dl zsíros, legalább 30% zsírtartalmú tejszínt. Keverjük össze alaposan, öntsük az elősütött tésztánk belsejébe. Oszlassuk el a töltelék egyenletesen egy evőkanál hátuljával, tegyük vissza a sütőbe, és 175-180 °C-on légkeveréssel süssük 35-40 percet. Ha letelt az idő, vegyük ki a sütőből, ellenőrizzük, hogy kellően átsült-e: rázzuk meg a tepsit, a tölteléknek nem szabad folyania, érintésre viszont szivacs puhaságúnak kell lennie. Ha kihűlt legalább langyosra, vágjuk kockára, szórjuk meg snidlinggel, és tálaljuk egy pohár száraz fehérbor társaságában.

Vigyázzanak magukra, jó étvágyat kívánok! ■